

PAPER DETAILS

TITLE: MAGRIB VE ENDÜLÜS'Ü BIRLESTIREN LIDER YUSUF B. TASFÎN

AUTHORS: Adnan ADIGÜZEL

PAGES: 231-257

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/610569>

MAĞRİB VE ENDÜLÜS'Ü BİRLEŞTİREN LİDER YUSUF B. TAŞFİN*

Doç. Dr. Adnan ADIGÜZEL

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ÖZ

Murabıtlar XI. yüzyılın ortalarından itibaren Mağrib'te hâkim olmuş bir Müslüman devlettir. Murabıtların Mağrib ve Endülüs'teki hâkimiyetini sağlayan lider Yusuf b. Taşfîn'dir.

Murabıtlar, Sahrâ'dan Mağrib'e geldiği dönemde (1055-1057) birçok yerde Şîi ve Haricî anlayışın hâkim olduğu bir durum söz konusuydu. Murabıtlar Mağrib'teki siyasi ve dinî dağınıklığı ortadan kaldırmışlardır. Bölge, Murabıtlar Devleti çatısı altında Sünnî-Malikî anlayışın hâkim olduğu bir coğrafya haline gelmiştir. Bu değişimde en büyük pay Yusuf b. Taşfîn'e aittir. O, 1062'ten itibaren kısa zamanda Mağrib'te Merrakeş'ten başlayarak şu andaki Cezayir'in batısından tüm Mağrib'e (Fas) kadar ele geçirmiştir.

Yusuf, 1086'da da Müslümanlara destek olmak için Endülüs'e geçmiştir. O, Endülüs Müslümanlarına yüzyılın başlarından beri özlemini duydukları büyük bir zafer kazandırmıştır. Yusuf, Zelleka zaferiyle (1086) Endülüs Müslümanlarının gönlünde taht kurmuştur. O, genel anlamda, büyük Sahrâ'da yetişmiş, İslamî hassasiyeti, vakarı, cesareti, cömertliği, sadeliği ve tevazuu ile öne çıkmıştır. Yine Abbasî halifesine biat etmiş ve bölgede Abbasîler adına hutbe okutmuştur.

Yusuf, onlarca küçük devletçiyi Murabıtlar çatısı altına alarak birleştirmiştir. Böylece hem Mağrib'i ve hem de Endülüs'ü tek devlet çatısı altına almıştır.

Bu yazıda, Yusuf tarafından Mağrib ve Endülüs'ün siyasi, askerî, kültürel ve dinî anlamda birleştirilme mücadelesini ele aldık.

Anahtar Kelimeler: Yusuf b. Taşfîn, Murabıtlar, Endülüs, Mağrib, Sahrâ.

ABSTRACT

Yusuf b. Tashfin, The Leader Uniting Maghrib And Andalus

The Almoravids 11th from the middle of the century they were judges in Maghrib. It was leader Yusuf b. Tashfin that led the Almoravids in Maghrib and Andalusia. When the Almoravids first arrived in Sahara to Maghrib (1055-1057), in many places there was a situation in which Shia and the Kharijiteviews dominated. The Almoravids abolished the political and religious disunity in the Ma-

* Bu makale, 26, 27, 28 Nisan 2018'de Kahramanmaraş'ta düzenlenen "Uluslararası İslam Ve Model İnsan Sempozyumunda okunan "Murabıtlar öneminde Mağrib ve Endülüs'ü Birleştiren Büyük Lider Yusuf b. Taşfîn (ö. 1106)" başlıklı tebliğ çalışmasının genişletilmiş şeklidir.

ghrib. The region became a geography under which the Sunni-Malik view was dominant under the State of Almoravids. The biggest share in this transformation is credited with Yusuf b. Tashfin. Starting from 1062, he annexed the Marrakesh in Maghreb, and the area from the western side of what is now Algeria to the whole Morocco.

Yusuf passed to Andalusia in 1086 to support the Muslims there. He given the Andalusian Muslims a great victory that they had longed for since the beginning of the century. Yusuf enshrined himself in the Muslims of Andalusia with the victory of the Battle of Zelleka (1086).

What proved to be the most important factor in his gaining the respect and love of the Muslims there was that he respected the scholars that he acted in consultation with them, that he left the spoils of war to Andalusian Muslims. He tried to unite them and that he lived a fairly simple life. Growing up in the great Sahara, he came to the fore in the general sense, with his Islamic sensitivity, courage, generosity, his modesty and plainness. Again he proclaimed allegiance to the Abbasid caliph and had the religious sermons on behalf of the Abbasids in the region. He united the dozens of small states under the Murabits. Thus, both the Maghrib and Al-Andalus were united under one state.

In this article, we have dealt with the struggle of Yusuf for the unification of Maghreb and Andalusia in political, military, cultural and religious sense.

Keywords: Yusuf b. Taşfin, the Almoravids, Andalusia, Maghrib, Sahara.

Giriş

Murabıtlar (1042-1147), ilk olarak Sahrâ'nın şu anda Mali Devleti sınırları içinde kalan Nijer Nehri civarında Bilâdu's-Sudan'daki¹(Sahrâ-ı Kebîr) Müslüman kabilelerin yaşamakta olduğu bölgede, tamamen dinî hassasiyetlerden yola çıkılarak kurulmuş bir devlettir. Bu devletin kurulmasındaki en önemli kişi olan Abdullah b. Yasin, bölgedeki insanlara dinî eğitim vererek onların dinin bütün kurallarıyla uygulanması için harekete geçirmeye çalışmıştır. Onun yetiştirdiği ve Murabıtlar² ismini verdiği kişiler bölgelerinde ahlaki ve dinî anlamdaki her türlü bozukluğa karşı mücadele etmişlerdir. Onların başarıları bölge Müslümanlarından daha fazla destek almalarını sağlamış ve bu destekle güçlenen hareket, diğer Müslümanlar için de ümit olmuştur. Bu anlamda Sicilmâse ve Der'a'daki fakihler onları bölgelerine davet etmişler, Murabıtlar da

¹ Sudan (Bilâdu's-Sudan), Moritanya'dan Mısır'ın güneyine, Kızıldeniz sahillerinden ve Hint Okyanusunun Kuzeydoğu sahillerine kadar uzanan kısmı ifade etmektedir. Bk. Kazvîni, Zekerîya b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsârü'l-bilâd ve aḥbârü'l-ebâd*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1960, s. 24.

² Murabıtlar hareketi, büyük Berberî kabilelerinden ve yetmiş kadar kolu olan Sanhâce'nin Sahrâ'daki boylarından Lemtûne, Cudâle ve Messûfelilerin desteği ile kurulmuştur. Bu kabileler, güneyde Senagal/Nijer Nehri üzerindeki Gana, kuzeyde Güney Mağrib'teki Der'a, Sicilmâse, batıda Atlas Okyanusu ve doğuda da Sudan'a doğru uzanan geniş alanda göçebe olarak yaşamaktaydılar. Bir rivayete göre Sanhâce kabilesinin ataları Himyer Araplarına dayanmaktadır. Ancak onlar uzun süre Sahrâ'da Berberîlerle birlikte yaşamış olduklarından zamanla Berberîleşmişlerdir. Bkz. İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Abdülkerim b. Abdülvahid Şeybânî, (ö. 630), *el-Kâmil fi't-tarih*, haz. Muhammed Yusuf ed-Dukâk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, VIII, 327, 328, 330; İbn Ebi Zer' Fâsî (ö. 727/1327), *Enisü'l-mutrib bi ravdi'l-kırtas fi aḥbârî mulûkü'l-Mağrib târihu medinetü Fâs*, Mektebetü'l-Mansur, Rabat, 1972, 119, 120; Nuveyrî Şehâbeddin Ahmed b. Abdülvehhab (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, haz. Abdülmecid Turhîni, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, XXIV, 141; *Kitabu'l-hulelu'l-meşşîyye*, müellifi meçhul (ö.783/1382 sonrası), haz. S. Zekkar, A. Zemame, Dâru'r-Reşâdî'l-Hadîse, Dâru'l-beydâ, 1979, s. 19, 20; İbn Haldun, Abdurrahman (ö. 808/1406), *Târihu ibn Haldun*, haz. H. Şahade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000, VI, 152; Şinasi Altundağ, 'Murabıtlar', *İA*, MEB Yayınları, İstanbul, 1954, VIII, 580-586.

bu davete icabetle Mağrib bölgesine geçmişlerdir.³ Murabıtlar, Mağribu'l-Aksâ'dan da yine bölgeden gelen davete icabet ederek Endülüs'e geçmişler ve buradaki Hıristiyan güçlere karşı mücadele etmişlerdir.⁴

Murabıtların Mağrib'e geçtikleri günlerdeki komutanı Ebû Bekir b. Ömer el-Lemtûnî idi.⁵ Ebû Bekir b. Ömer'in kabilesi olan Lemtûne, savaşlarda gösterdikleri cesaret, kahramanlık ve sabır yanında çok sayıda süvariye sahip olmaları, onları Murabıtlar ordusunun önemli bir unsuru haline getirmişti.⁶ Murabıtların ortaya çıktığı bölgedeki en önemli kabile olan Lemtûne, VIII. yüzyıl sonlarında İslamiyet'e girmişti ve bir ölçüde yöneticilik geleneğine sahipti.⁷

Murabıtların ortaya çıktığı Sahra bölgesindeki göçebe kabileler (günümüzdeki Tuvânıklar) iklim şartlarının gereği olarak soğuk ve sıcaktan korunmak, düşmanlarına karşı bir tedbir ya da bir sembol olarak yüzlerini peçeyle kapamaktaydılar. Bu kabilelere "peçe/lisam takanlar" anlamında "Mulesimûn" denilmekteydi.⁸

Murabıtlar, hâkim oldukları bölgelerde siyasi, ekonomik ve dinî bir takım değişiklikler ortaya koymuşlardır. Hâkimiyet alanlarını Gana ve Nijer'in iç kısımlarına kadar genişletmişler, başta tuz ve altın ticareti olmak üzere bölgedeki bütün kervan ticaretinin kontrolünü ele geçirmişlerdir. Şer'î vergiler dışındaki vergileri kaldırmaları,⁹ halkın onlara teveccühünü artıran bir unsur olmuştur.

Murabıtlar, XI. yüzyıl sonlarına doğru Yusuf b. Taşfîn liderliğinde Mağrib ve Endülüs'te hâkimiyet kurmuşlar ve bölgede Sünnî-Malikî dinî anlayışın temsilcisi olmuşlardır. Onlar, Abbasilere bağlılıklarını bildirerek hutbe ve paralarında Abbasi halifesinin adına da yer vermiştir.

Mağrib tarihinde gerek siyasi gerek askerî ve gerekse sosyal yönden önem-

³ Nâsirî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu istikâ li-ahbârî'l-Mağribi'l-Aksâ*, haz. C. Nâsirî, M. Nâsirî, Daru'l-Kitab, Darulbeydâ, 1954, II, 11.

⁴ Merrakûşî, Abdulvahid (ö. 621/1224), *Mu'cib fî telhîsi ahbarî'l-Mağrib*, Yay. M. S. el-Aryan, M.A. el-Alemî, Kahire, 1990, 90; İbn Ebî Zer', *Enisû'l-mutrib*, s. 142; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, TDV. Yayınları, Ankara, 2013, s. 188, 189; Mehmet Özdemir, "Zellâka Savaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, 2013, c. XLIV, ss. 222, 223; Abdullah b. Bulukkin, b. Bâdis b. Habûs b. Zîrî, *Müzekkîrâtü'l-Emîr Abdullah âhiru mulûki Benî Zîrî b. Gırmata (469-483/1076-1090)*, *Kitâbu't-tibyân*, Yayınlayan: L. Provençal, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1955, s. 102, 103; *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 33-38; Makkarî et-Tilmisânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1632), *Nefhu't-tib min gusni'l-enderusi'r-ratib*, tah. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968, *Nefhu't-Tib* IV, 159, 160.

⁵ İbn Ebî Zer', *Enisû'l-Mutrib*, s. 126, 128; İbn Haldun, *Tarih*, VI, s. 244; Nâsirî, *İstikâ*, II, 10, 11.

⁶ *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 21, 22; Nâsirî, *İstikâ*, II, 10; Hasan Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye fî'l-Mağrib ve'l-Endelüs, asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn*, Mektebetu'l-Hancı, Mısır, 1980, s. 23.

⁷ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 241, 242.

⁸ *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 19; İbn Hallikan, Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 681/1282), *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, haz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire, 1948, VI, 128; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 145; Abdulaziz Sâlim, *el-Mağribu'l-kebir el-asru'l-İslamî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1981, II, 695; Sadun Abbas Nasrullah, *Devletü'l-Murabitîn fî'l-Mağrib ve'l-Endelüs Ahdu Yusuf b. Taşfîn emiru'l-Murabitîn*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985, s. 13.

⁹ İbn Ebî Zer', *Enisû'l-mutrib*, s. 128, 129; Halife, *Yusuf b. Taşfîn*, 51; Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fî Şimâli'l-İfrîkî mine'l-fethi'l-Arabî hatta'l-yevm*, çev. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-Arbî'l-İslamî, Beyrut, 1981, s. 233. Bölgedeki altın ve tuz kaynakları ve bunların nakliyle ilgili olarak bkz. Bekrî, Ebû Ubeyd Endelüsî (ö. 487/1094), *Mesâlik ve'l-memâlik*, haz. A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus, 1992, II, 866, 867, 874, 877 vd.

li bir yere sahip olan bu devlet hakkında Türkiye’de yeterli çalışma yapılmamıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu konuda, ansiklopedi maddeleri dışında, Fuad Carım’ın dipnotsuz ve kaynakçasız cep kitabı niteliğindeki kısa “Yusuf Taşfîn”¹⁰ adlı çalışması ve Müşerref Ekinci tarafından hazırlanan, siyasi tarih ağırlıklı yüksek lisans tezi¹¹ bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, devletin kuruluş dönemiyle ilgili bir telif makale¹² ve siyasi hayatta kadınların rolüyle ilgili bir de tercüme makale¹³ yayınlanmıştır. Bu makale ile Murabıtlar Devleti’nin en önemli siyasi ve askerî lideri olan Yusuf b. Taşfîn ve Murabıtlar hakkında yapılması gereken çalışmalara da dikkat çekme ve katkı sağlamayı umuyoruz.

1. Murabıtların Sahra’dan Mağrib’e Gelmeleri

Murabıtların Mağrib bölgesine gelmesinden kısa süre sonra komutanları/hareketin siyasî-askerî lideri (emîrleri) Yahya b. Ömer el-Lemtûnî vefat etmiştir (448/1056). Murabıtların bir nevi dinî lideri diyebileceğimiz Abdullah b. Yasin, onun yerine kardeşi Ebû Bekir b. Ömer’i görevlendirmiştir.¹⁴ Ebû Bekir b. Ömer’in gayretleriyle yürütülen bir dizi savaş sonrasında Dern vadisi, Nefîs, Racrâce ve Hâha gibi Mağrib’in güney kısımlarındaki birçok yer Murabıtların eline geçmiştir. Onlar, bu yerlerden bir kısmını savaşarak, bir kısmını da anlaşma yoluyla kendilerine bağlamışlardır.¹⁵ Murabıtlar, 449/1057’de Mağrib’te ele geçirdikleri Ağmat’ı¹⁶ merkez olarak kullanmışlardır.¹⁷ Daha sonra kısa sürede, 380/990 yılından beri bölgede hâkim olan Berberî Zenâta kabilesinden Mağrâve ve Benî Yefren’e ait başka bazı yerler Murabıtların eline geçmeye başlamıştır.¹⁸ Bu arada Ebû Bekir b. Ömer, 448/1056 yılından itibaren yürüttüğü askerî faaliyetleri için öncü birliklerinin başına komutan olarak amcasının oğlu Yusuf b. Taşfîn’i görevlendirmiştir.¹⁹ Kaynaklarda Yusuf b. Taşfîn ile ilgili ilk bil-

¹⁰ Fuad Carım, *Yusuf Taşfîn, Yer Yüzünün En Büyük Devletlerinden Birini Kuran Berber İmparatoru*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.

¹¹ Müşerref Ekinci, *Yusuf bin Taşfîn Döneminde Murabıtlar Devleti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 1997.

¹² Adnan Adigüzel, “Abdullah b. Yasin ve Murabıtlar Hareketi”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 2012, cilt: VII, sayı: 1, ss. 49-67.

¹³ İsmet Dendeş, “Murabıtlar Döneminde Kadınların Siyasi Rollerini” çev. Mustafa Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C. XLI, ss. 473-484.

¹⁴ Bekrî, *Mesâlik* II, 862; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 12.

¹⁵ Nâsîrî, *İstiksâ*, II., 13.

¹⁶ Ağmat, Merrakeş’in 30 km. kadar doğusunda yer alan ve bugün de varlığını devam ettiren bir yerleşim yeridir.

¹⁷ Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 863; İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 129; *Hulelu’l-mevşîyye*, s. 23; İbn Haldun, *Tarih*, VI, 244, VII, 62; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 13, 14; Harekât, *Mağrib*, I, 159.

¹⁸ Benî Yefren ve Mağrâve (990-1080), Berberî Zenâta kabilesinden, İdrisiler Devleti’nin yıkılmasından sonra Fas Merkezli olarak bölgede Tlemsen’den başlayarak Mağrib’te birçok yerde hâkim olan bir hanedanlıktı. Ailenin mensupları kendi içlerinde tam olarak birlik sağlayamamıştır. Benî Yefren ve Mağrâve’ye mensup çeşitli kişiler, çeşitli şehirlerde hâkimiyet kurmuşlardır. Murabıtlar Mağrib’e geldiklerinde, Akdeniz sahillerinden Sicilmâse ve Der’a Vâdisine kadar olan iç kısımlarda Benî Yefren ve Mağrâve hâkimiyeti söz konusuydu. Murabıtlar 1050’li yılların sonlarında Mağrib’e gelmişler ve daha çok Yusuf b. Taşfîn’in çabalarıyla buradaki çeşitli emirleri 1080’lerin başlarına kadar tamamen hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 102-119; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 25-28.

¹⁹ İbn Ebî Zer, *Enisü’l-mutrib*, s. 128; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 12; Hüseyin, Hamdi Abdülmü’nim, *et-Târîhu’s-siyâsî ve’l-hadârî li’l-Mağrib ve’l-Endelüs fî asri’l-Murâbitîn*, Dâru’l-Ma’rifeti’l-Câmiyye, İskenderiyye, 1997, s. 43.

giler bundan sonra başlamaktadır.²⁰ Bu görev esnasında Yusuf b. Taşfîn başarılı bir komutan olarak kendini gösterme imkânı bulmuştur.

Murabıtlar, önce Sûsu'l-Aksâ'daki birçok yeri alarak buradaki Fatimîler döneminden kalan Şîî yapılanmaları ortadan kaldırmışlardır.²¹ Daha sonra da Tadda'daki Benî Yefren hâkimiyetine son vermişler, ardından da 50.000 kişilik bir orduyla Atlas Okyanusu sahilinde Temesnâ çevresinde hâkim olan Bergavâta²² hanedanı üzerine gitmişlerdir. Bergavâta ile yapılan savaşlara Abdullah b. Yasin de bizzat katılmış, burada yaralanarak kısa zaman sonra ölmüştür (24 Cemaziyevvel 451/8 Temmuz 1059).²³ O, ölmeden önce Murabıtların ileri gelenlerini toplayarak mücadelenin kendisinden sonra da sağlıklı bir şekilde devam ettirilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerinde esas konu olarak Ebû Bekir b. Ömer liderliğinde birlik içinde, Allah yolunda cihadı kardeşçe devam ettirmelerini vurgulamıştır.²⁴ Murabıtlar Devleti, Abdullah b. Yasin'den sonra Ebû Bekir b. Ömer ve amcasının oğlu olan Yusuf b. Taşfîn ve çocukları tarafından yönetilmiştir.

2. Yusuf b. Taşfîn'in Murabıtların Başına Geçmesi ve Askerî-Siyasi Faaliyetleri

Murabıtların Ebû Bekir b. Ömer liderliğinde Mağribu'l-Aksâ'daki faaliyetleri Abdullah b. Yasin'in vefat etmesinden sonra da devam ettirilmiştir. Öncelikle onun yaralanmasına ve akabinde de ölümüne sebep olan Bergavâta Hanedanı'na karşı mücadeleye kararlı bir şekilde sürdürülmüş ve onlara karşı kesin galibiyet elde edilmiştir. Bu dönemde Ebû Bekir b. Ömer Mağribu'l-Aksâ'da çeşitli bölgelere ordular sevk ederek bölgede çok cepheli bir savaş stratejisi uygula-

²⁰ Muhammed Abdullah İnan, *Devletü'l-İslam fi'l-Endelüs, asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn, fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1990, I, 37.

²¹ Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 13. Bekrî, Sûsulaksâ'da Hz. Hasan soyundan olan Şîîler (Rafîzî) olduğunu, onların ashaba kötü sözler söyleme, bazı şer'î uygulamaları ihlal etme, ezana eklemeler yapma gibi uygulamaları olduğunu rivayet etmektedir. Bu anlamda Ezan okurlarken "*Eşhedu enne Muhammede'r-Rasûlullah*" ifadesinden sonra "*Eşhedu enne Muhammeden hayru'l-beşer*" ifadesini eklediklerini, yine, "*Hayyâ Ala'l-Felah*" cümlesinden sonra da "*Hayyâ Alâ hayri'l-amel, Âlu Muhammed hayru'l-berîyye*" ifadesini eklediklerini rivayet etmiştir. Bkz. Bekrî, *Mesâlik* II, 851-853 (1422-1425 arası paragraflar).

²² Bergavâta, Emevîler döneminin sonlarında (740'larda) Mağribu'l-Aksâ'da ortaya çıkmıştır. Hareketin ilk lideri Tarîf, Haricilerin Sufriyye kolunun dâisi olmuş, ancak Sufriyye'nin buradaki liderinin ölümü üzerine Tamesnâ'ya yerleşmiş ve burada saygın bir kişi durumuna gelmiştir. Tarîf'ten sonra yerine geçen oğlu Salih, kendisinin Kur'an'da bahsedilen '*Sâlihu'l-mû'minûn*' (Tahrîm, 66/4) diye bahsedilen kişi olduğunu iddia etmiştir. O, İslam'daki bazı ibadetleri yeniden yorumlamış ve genel olarak Müslümanların kabul ettiği ve uyguladığı formdan farklı uygulamalar ortaya koymuştur. Bu anlamda, namazı beş gündüz, beş de gece olmak üzere on vakit olarak belirlemiş, orucun Recep ayında tutulmasını, kurbanın 21 Muharrem'de kesilmesini istemiştir. Yine guslün sadece haram yoldan cünûp olanlar için gerektiğini bildirmiştir. Müslümanların en temel ibadeti olan namazların bazılarının secdesiz, imâ ile kılınacağını, sadece son rekâtta üç/beş defa secde yapmak gerektiğini söylemiştir. Namazlarda okunması için seksen sureli yeni bir Kur'an tebliğ etmiş, horoz kesmeyi yasaklamıştır. Bkz. Bekrî, *Mesâlik* II, 819-828; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, I, 223-227; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 131-133; İbn Haldun, VI, 276-280; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 13-17. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bkz. Adigüzel, 'Bergavâta, 1-21.

²³ Kâdî İyaz, VIII, 83; Bekrî, *Mesâlik*, II, 863; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 132; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 23; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 143; İbn Haldun, VI, 244; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 10, 11; Hüseyin, *Tarihu's-siyasi*, s. 44, 45, Adigüzel, "Abdullah b. Yasin," s. 64.

²⁴ İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 132; Hüseyin, *Tarihu's-siyasi*, s. 44.

miştir.²⁵ Bu esnada Yusuf b. Taşfîn onun en başarılı ve önemli komutanı haline gelmiştir. Yusuf, Sicilmâse'den kuzeybatıya ve kuzeye doğru ilerleyerek birçok yeri hâkimiyeti altına almıştır. Burada genel anlamda onun gayretleriyle öncelikle Atlaslar ve çevresi Murabıtlara bağlanmıştır. Aynı şekilde o, ordusuyla Kuzey Afrika sahillerine doğru ilerleyerek, Fazâz bölgesi ve Miknâse'yi de ele geçirmiştir (452/1060).

Murabıtların Mağrib'te başarılı bir şekilde ilerlemekte olduğu bu dönemde, Sahrâ'daki Murabıt kabileler arasında bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştır. Bu konuda Mağrib'e ulaşan haberler üzerine, Murabıtların emiri Ebû Bekir b. Ömer Sahrâ'ya dönerek oradaki işleri yoluna koymaya karar vermiştir. O, Sahrâ'ya dönerken yerine vekil olarak amcasının oğlu Yusuf b. Taşfîn'i bırakmıştır (Zilkade 453/Aralık 1061).²⁶ Ebû Bekir, Sahrâ'ya geçmeden önce eşi Zeyneb'i uzun yolculuk ve Sahrâ'daki zor hayat şartlarına dayanamayacağını belirterek Mağrib'te bırakmıştır. Ancak onun kendisinin uzun bir dönem bölgeden uzak kalması esnasında yalnız kalmasını da uygun görmemiştir. Bunun için onu boşayarak Yusuf b. Taşfîn'le evlendirmiştir.

Zeynep, Kayravanlı bir tüccarın kızıydı. Onun dillere destan güzelliği yanında sahip olduğu yeteneklerinden dolayı kendisine '*Sâhire*' (büyüleyici kadın) denilmekteydi.²⁷ Ağmat'ın Murabıtlar tarafından alınmasından önce buradaki Mağrâvîlerin liderinin eşi olan Zeynep, bölgeyi iyi tanıyan, siyasi ve idarî kabiliyeti yüksek, aynı zamanda güzelliği ve zekâsıyla da öne çıkan bir kadındı. Carım, Ebû Bekir b. Ömer'in Zeyneb'i bölgeyi en ince noktasına kadar tanıması nedeniyle Yusuf'la evlendirdini ği ifade eder. Bir diğer ifadeyle o, Zeynep'i bu özelliği dolayısıyla tavsiyelerinden istifade etsin diye, bir anlamda Yusuf'a danışman olarak bırakmıştır.²⁸ Yusuf b. Taşfîn, bu evliliği sonrasında Zeynep ile iyi geçinmiş, onunla mutlu bir şekilde yaşamış, onun öneri ve öğütlerini göz ardı etmemiştir. Sonuçta Yusuf'un Mağrib'teki başarılı fetihlerinde Zeynep'in önemli bir rol oynadığı kabul edilmelidir.²⁹ Onun devlet içindeki etkinliğini ifade etmek için Yusuf'un Zeynep'in her isteğini yerine getirdiği, devletin Zeynep tarafından yönetildiği, devletin siyasi istikametini onun belirlediği yolunda yorumlar yapılmıştır.³⁰ Yine Murabıtların başarılarının arkasında Zeynep'in olduğu ifade edilmiştir.³¹

Ebû Bekir b. Ömer Sahrâ'ya dönerken askerlerinin bir kısmını Yusuf'un emrine vererek ondan bölgedeki askerî faaliyetlere devam etmesini istemiştir. Yu-

²⁵ İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 128; Hüseyin, *Târîhu's-siyâsi*, s. 43.

²⁶ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 19, 20, 21. İbn İzârî ve *Hulelu'l-mevşîyye*'de bu tarih on yıl sonrası olan 463/1070-1071 olarak verilmiş, ancak olaylar aşağı yukarı aynı şekilde anlatılmıştır. Bkz. İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 21 vd.; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 25 vd.

²⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 18, 21; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 133, 134; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VII/125; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 20; Nasrullah, *Devletü'l-Murabitîn*, s. 41-43; Carım, 29.

²⁸ Carım, 28.

²⁹ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 22, 30.

³⁰ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 30; İbnu'l-Hatib, *A'mâlu'l-a'lâm*, III, 232; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21.

³¹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21; Carım, 29.

suf b. Taşfîn Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönüşüyle Murabıtların bölgedeki en yetkili komutanı olarak askerî faaliyetleri başarılı bir şekilde yürütmüştür. Askerlerini Murabıtların bölüklere ayırmış, her bölüğe farklı bir görev vermiştir. Sonuçta Mağrib'in önemli bir bölümü şehir şehir ve kabile kabile ele geçirilerek Murabıtlar Devleti'ne bağlanmıştır. Bu kabilelerden bir kısmı onunla sulh anlaşması yaparak ittifak kurmuş, bir kısmı da savaşarak karşı koymaya çalışmıştır. Ancak sonuçta Yusuf b. Taşfîn komutasındaki Murabıtlar Mağrib'te herhangi bir aksama olmaksızın yeni yerleri topraklarına katmaya ve bölgedeki hâkimiyet alanlarını genişletmeye devam etmişlerdir.³² Böylece Yusuf b. Taşfîn, Mağribu'l-Aksâ'da vekâleten yürüttüğü liderliği esnasında kendisine bırakılan orduyla çok başarılı fetihler gerçekleştirmiştir. Kısa zamanda, asker sayısını da hızlı bir şekilde artırmış, zenginlik bakımından da çok iyi bir duruma gelmiştir.

Ebû Bekir b. Ömer Mağrib'ten ayrılmadan önce Murabıtların Mağrib bölgesine gelmelerinden sonra merkez olarak kullandıkları Ağmat halkı ile çeşitli sıkıntılar yaşamışlardır. Aynı zamanda kendilerinin de daha rahat hareket edecekleri bir merkez oluşturma ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Murabıtlar Ağmatlıların rahatsızlıklarını ifade etmelerini anlayışla karşılamışlar ve onlardan kendileri için yeni bir şehir kuracakları yer konusunda yardımcı olmalarını istemişlerdi. Bundan sonra yapılan araştırmalar neticesinde teklif edilen çeşitli yerlerden Merrakeş'in bulunduğu alan uygun görülerek Murabıtlar için yeni şehrin burada kurulmasına başlanmıştır. İşte Yusuf b. Taşfîn'in bölgedeki en önemli ve öncelikli icraatlarından biri, Ebû Bekir b. Ömer tarafından başlatılan (453/1061) ve başkent olarak tasarladıkları Merrakeş şehrinin inşasına devam etmek (1062)³³ ve tamamlanmasını sağlamak olmuştur.

Merrakeş, Ağmat'ın yaklaşık 30 km. kadar batısında, içinde ceylanlar ve koyunların otladığı, geniş, ferah, yeşil ve düz bir alanda kurulmuştu. Burası daha önce herhangi bir yerleşim yeri olmayan ve yabani bitkilerin bulunduğu bir bölgeydi. Ebû Bekir b. Ömer ve Murabıtların ileri gelenleri tarafından keşif yapıldıktan sonra başkent olarak en uygun yer olarak görülmüştü.³⁴ Kendilerine gösterilen bu yer Murabıtlar tarafından satın alınarak başkentleri olacak şehrin temelleri atılmıştı. Şehrin kurulması için çalışmalar devam ederken Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönme durumu söz konusu olmuştu. Onun Mağrib'ten ayrılmasından sonra, şehrin kuruluşu, Yusuf b. Taşfîn'in destek ve çabalarıyla tamamlanmıştır.³⁵ İbn Haldun, Merrakeş'in şehir planının 454/1062'de bizzat

İ
S
T
E
M
32/2018

³² İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 138 vd.; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 21.

³³ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 22.

³⁴ Şehir yerinin belirlenmesi ve inşasının başlatılmasının Yusuf b. Taşfîn tarafından gerçekleştirildiği, tarih olarak da *Hulelu'l-mevşîyye*'de 462/1070, İbn İzârî'de 461/1069 tarihi verilmiştir. Bkz. *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 16; İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 18-19. Ancak Merrakeş'in kurulmasını başlatanın Ebû Bekir b. Ömer olduğu birçok kaynakta belirtilir. Dolayısıyla şehrin kuruluşunun başlangıcının Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ bölgesine geçtiği 1061 yılı olması daha uygun bir tarih olacaktır. Nitekim İbn Ebî Zer, Yusuf'un 454/1062'de Merrakeş'te mescid ve kasabanın kuruluşunu gerçekleştirdiğini belirterek şehrin kuruluşunun *Hulelu'l-mevşîyye* ve İbn İzârî'nin verdiği tarihten çok daha önce olduğunu ifade etmiştir (s. 138). Ayrıca bkz. İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 22, 23.

³⁵ *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 15, 16; İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 138, 139; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, →→

Yusuf b. Taşfîn tarafından belirlendiğini rivayet etmektedir. Yine burada ilk önce bir mescid yapılmış ve mescidin yapımında Yusuf fiilen çalışmıştır. Mescidin inşası tamamlandıktan sonra da şehirde kasaba dediğimiz, devletin idarî binaları ve hazinesinin bulunduğu korunaklı mekânın yapılmasına geçilmiştir.³⁶ Daha sonra da hızla diğer birimler ve yerleşim yerleri inşa edilmiştir.³⁷

Bu arada Ebû Bekir b. Ömer, Sahrâ'daki kabileler arasındaki problemleri halletmiş, Sahrâu'l-Kebîr'in batısındaki yerleri de alarak Murabıtların hâkimiyet alanını doğuya ve güneye doğru genişletmiştir. O, Sahrâ'da (isim kullanımında tutarlılık olmalı!!!) yaklaşık iki yıl kadar kaldıktan sonra tekrar Mağrib'e dönmüştür. Onun bölgeye dönüşü üzerine Zeynep, kocası Yusuf'a kendisini Ebû Bekir b. Ömer'in emrinde bir komutan gibi değil kendisiyle eşit konumdaki bir kimse gibi karşılamasını söylemiş ve Yusuf'u bu konuda ikna etmiştir.³⁸ Yusuf da bunun bir gereği olarak Ebû Bekir b. Ömer'e saygıda kusur göstermemekle birlikte, karşılama noktasında onu atından inmeden selamlamıştır. Yine bu karşılama esnasında arkasındaki düzenli ve güçlü askerî varlığı ile gövde gösterisi yapmıştır. Ebû Bekir, onun ordusuna hayran kalmış, elde ettiği başarılarla ve oluşturduğu ordu ile Mağrib'in emiri olmayı hak ettiğini kabul etmiştir. O, kısa zaman sonra da bölgenin yönetimini Yusuf'a bırakarak tekrar Sahrâ'ya dönmüştür. Yusuf b. Taşfîn, Ebû Bekir b. Ömer'i bol miktarda hediyeler takdim ederek Sahrâ bölgesine uğurlamıştır. O, cömertçe sunduğu bu hediyelerle Ebû Bekir b. Ömer'in hayranlığını ve güvenini arttırmıştır. Ebû Bekir hediyeler için ona şükranlarını bildirmiştir.³⁹

Ebû Bekir b. Ömer ve askerî faaliyetlerine Sahrâ'da devam etmiştir. Onun ve diğer Murabıt komutanların faaliyetleriyle Müslümanların hâkimiyet alanları Sahrâ'nın doğusuna ve güneyine doğru genişlemeye devam etmiştir. O, buradaki seferlerinden birinde zehirli bir okla yaralanarak ölmüştür (468/1076).⁴⁰

→ →

18-20; İdrîsî, 68; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144, 145; Kalkaşandî, V, 161; Roger Toureau, "Afrika ve Batı İslâm'ı", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* içinde, P. M. Holy, A. K. S. Lambton, B. Lewis, çev. Hürrem Yılmaz, İstanbul, 1977, III, 110, 111; Pierre De Cenival, 'Merrakeş', *İA*, MEB Yayınları, İstanbul, 1957, VII, 738-751.

³⁶ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245.

³⁷ Başlangıçta sadece şehrin devlet erkânının oturduğu kasaba kısmı surlarla çevrilmiş, devletin hazinesi ve silahları burada koruma altına alınmıştır. Ancak Ali b. Yusuf döneminde, Muvahhidler Devleti'nin kurucusu İbn Tûmert'in 1121'den itibaren Murabıtlara karşı silahlı mücadeleye başlayınca, 520/1126 yılında sekiz ay çalışarak ve 70.000 altın harcanarak şehrin çevresine surlar yaptırılmıştır. Bkz. İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim (ö. XVI. yy. başları), *Tarihu'd-devleteyn el-Muvahhidiyye ve'l-Hafsiyye*, Yayınlayan, Muhammed Mâdûr, el-Mektebetu'l-Atika, Tunus 1966. s. 5; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 23.

³⁸ İbn Haldun, *Tarih*, VI, 245; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 30, 31.

³⁹ İbn İzârî, IV, 23-25; İbn Ebî Zer *Enisü'l-mutrib*, s., 135; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 20. Yusuf'un sunduğu hediyelerin uzun listesinde özetle şunlar yer almaktaydı: 25.000 altın dinar, 70 at (25 tanesi en iyi şekilde teçhiz edilmiş), 70 tane kılıç 20 tanesi altın kaplamalı), 150 tane katır, çok sayıda en iyisinden, cübbe, sarık, kadın elbisesi, 20 tane bakire cariyeye, 200 siğir, 500 koyun, 1000 rub (rub: yaklaşık bir kg.) un, 12.000 ekmek, 700 müd (bir müd, yaklaşık 700gr./litre) arpa, bol miktarda misk, amber gibi güzel koku vb. ürünler yer almaktaydı. Bkz. *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 27, 28; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 26.

⁴⁰ İbn Ebî Zer, *Enisü'l-mutrib*, s. 135; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 26; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 20. Muhammed Abdullah İnan, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs, asru'l-Murabîtin ve'l-Muvahhidîn, fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs*, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1990, I, 38; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 31. Ebû Bekir b. Ömer'in ölüm tarihi hakkında farklı tarihler verilmiştir (462, 468,

→ →

Yusuf, her ne kadar Mağrib'te tek hâkim lider olarak hareket ediyorsa da, Ebû Bekir b. Ömer'in vefatına kadar burada onun vekili sıfatıyla görev yapmıştır. Ebû Bekir'in vefatından sonra ise o, Murabıtların fiilen yürüttüğü liderlik görevini resmen de yürütmeye başlamıştır. İbn İzârî'nin yer verdiği bir rivayete göre Ebû Bekir b. Ömer'in ölümünden sonra oğlu İbrahim, bir orduyla Sahrâ'dan Ağmat'a kadar gelerek Yusuf'tan babasından gasp ettiğini iddia ettiği iktidarı geri almak istemiştir. Yusuf, Murabıtların ileri gelenlerinden birini İbrahim b. Ebî Bekir'e göndererek onu Sahrâ'da Murabıtların hakim olduğu bölgeye dönmesi ve buradaki idarî işleri yürütmeye devam etmesi konusunda ikna etmiştir. Yusuf b. Taşfîn, babasına olduğu gibi İbrahim'e de ikramlarda bulunmuş, çeşitli mallar, giysiler, atlar, para vb. gibi hediyelerden oluşan malları cömertçe vererek onun gönlünü almayı başarmıştır. İbrahim, Yusuf'a şükranlarını ifade ederek Sahrâ'ya dönmüş ve babasının ardından oradaki yönetimi üstlenmiştir.⁴¹

Yusuf b. Taşfîn, amcasının oğlu Ebû Bekir b. Ömer'den Mağribu'l-Aksâ'da Merrakeş'in güneyindeki Sûsulaksâ, güneydoğuda Sicilmâse ve Der'a vadisiyle Mağrib'in kuzey batısındaki Bergavâta'dan alınan sahil bölgesinin güneyindeki bir kısım yerlerin yönetimini devralmıştı. O, kısa sürede bölgede çok önemli fetihler gerçekleştirmiş, ülkesinin sınırlarını Atlas Okyanusu'ndan Cezâyir sınırına kadar Kuzey Afrika'nın önemli bir bölümünü kapsayacak şekilde genişletmiştir. Yusuf, Müslümanların genel bir uygulamasına uyarak almak istediği bölge yöneticilerine ve halkına savaşız olarak kendilerine katılmaları teklifini sunmuştur. Bu uygulama ile birçok yer savaşız bir şekilde Murabıtlara bağlanmıştır. Ancak bu isteğin kabul edilmediği durumlarda da savaş yapılarak hâkimiyet kurulmuştur.⁴² Bu anlamda Fas ve batıya doğru uzanan sahil bölgelerindeki birçok yer savaşla alınmıştır. Yusuf b. Taşfîn, 1063'den 1085'e kadar Kuzey Afrika'da Fas, Tlemsan, Meliye, Vecde, Vehran, Venşerîs, Tanca ve Sebte'yi tamamen Murabıtların hâkimiyeti altına almıştır.⁴³

Bu dönemde Kuzey Afrika kıyı bölgelerinde Mağrâvî ve Benî Yefren emirliğine bağlı birçok yer ele geçirilmiştir. Mağrâvî ve Benî Yefren'in merkezi olan Fas başlangıçta 1063'te Yusuf'a tabi' olmuştur. Ancak daha sonra onlar Fas'ı tekrar ele geçirmişler, bu arada Murabıtlara ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bunun üzerine Yusuf Fas'a geri gelmiş ve burayı tekrar ele geçirmiştir. Yusuf'un buradan ayrılmasından sonra Mağrâvîlere bağlı liderlerin girişiyle Fas yeniden Murabıtların elinden çıkmıştır. Dolayısıyla Yusuf Fas'ı üçüncü kez savaşarak almıştır. Burada yürütülen şiddetli savaş neticesinde Mağrâvîler ve Benî Yefren'den başta liderleri olmak üzere çok sayıda asker öldürülerek Fas yeniden Murabıtların eline geçmiştir (1070). Bu arada başlangıçta (454/1063) savaşız olarak Murabıtlara katılan Fas, önceki yöneticilerinin şehri geri alması dolayısı-

→ →

480/1070, 1076. 1087). Burada hangi tarihin tercih edilmesi gerektiğine dair açık bir belge olmadığından en küçük ve en büyük tarih arasında kalan tarih tercih edilmiştir.

⁴¹ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 29, 30.

⁴² İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 27, 29,

⁴³ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 141-143; *Hulelu'l-mevşijye*, s. 28-33; Nasrullah, *Devletü'l-Murabitîn*, s. 46-52; Nâsirî, *Istiksâ*, II, 24 vd.; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 39.

la, 1068 ve 1070'te Yusuf b. Taşfîn'in askerî harekâtıyla tekraren Murabıtların hâkimiyeti altına alınmıştır. Bu son olaydan sonra, şehrin Murabıtların elinden çıkmasına ve yeniden askerî harekât düzenlenmesine sebep olan eski yönetim taraftarlarından çok sayıda kişi öldürülmüştür. Yusuf b. Taşfîn, Fas'ı üçüncü kez alışından sonra (1070), şehir surlarını da yıktırmıştır. O, şehirdeki mescid, hamam, çarşı, değirmen, sokak ve caddeler yanında evlerin de tamir ve bakımlarıyla, gerekli görülen yerlerde yeni düzenlenmeler yapılmasını sağlamıştır. Yine, her caddede mescid yapılmasını istemiş, Karaviyyûn ve Endelusiyye adlarıyla iki kısımdan oluşan Fas şehrini birleştirmiştir.

Yusuf b. Taşfîn, 464/1072'de Mağrib'teki bütün kabile başkanlarını ve bölgedeki liderleri toplantıya çağırmıştır. Bu çağrı üzerine bölgedeki, Zenâta, Gamâra ve Musâmide (Mesâmide) liderleri toplanmıştır. Yusuf, onları güzel bir şekilde ağırlamış, onlara güzel giysiler ve daha başka çeşitli hediyeler sunmuştur. Bu toplantıda bölge insanların biatını almıştır. Yine bölgedeki yönetici ve komutanlarını denetlemiş, genel anlamda insanların şikâyet ve sıkıntılarını dinleyerek düzeltme yoluna gitmiştir.⁴⁴

Yusuf, bazen bizzat kendisi, bazen de gönderdiği komutanlarıyla başta Fazaz, Miknâse, Tadrâ, Temesna, Sebte, Tanca gibi şehirler olmak üzere, Ceza-yir'den başlayarak bütün Mağrib'te hâkimiyet kurmuştur. Onun çabalarıyla yaklaşık yirmi yıllık bir dönemde bölgenin tamamen Murabıtlara bağlanması gerçekleştirilmiştir.⁴⁵ Mağribu'l-Aksâ'da son olarak 473-475/1081-1083 yıllarında Cebeli Tarık Boğazı'nın Mağrib tarafında bulunan Tanca ve Sebte'den başlayarak Tlemsan'a kadar uzanan sahil şehirleri Murabıtlara bağlanmıştır. Buradaki Bergavâta, Benî Yefren ve Mağrâvî liderlerin hâkimiyetlerine tamamen son verilmiştir. Mağribu'l-Aksâ'nın ele geçirilişi genellikle savaş yoluyla olmuştur. Yusuf b. Taşfîn, burada yaptığı savaşları kazanarak tam olarak hâkimiyet kurduktan sonra 475/1083'te Cezâyir'den Merrakeş'e dönmüştür.⁴⁶

Yusuf b. Taşfîn, Mağrib'te kazandığı başarılarını Sahrâ'daki Lemtûne, Cudâle, Messûfe ve diğer kabilelere mektuplarla duyurmuştur. Onlara mektuplarla birlikte bol bol hediyeler göndermiş ve kendisine destek olmalarını istemiştir. Onun bu çağrısı karşılık bulmuş, Sahrâ bölgesinden 30.000 kişilik süvari birliği kendisine katılmıştır. Böylece Murabıtların çekirdeğini oluşturan kabileler tamamen onun etrafında kenetlenmişlerdir.⁴⁷

Murabıtların Mağribu'l-Aksâ'ya ilk gelişleri, buradaki idarecilerin halka karşı zulümlerine son vermeleri için yapılan davetle başlamıştı. Murabıtlar, dinî duyarlıkları, adalet konusundaki hassasiyetleri, vergi olarak sadece şer'î olanları almakla yetinmeleri gibi özelliklerinden dolayı bölgedeki hâkimiyetlerini hızlı bir şekilde kökleştirmişlerdir. Yusuf b. Taşfîn'in buradaki yaklaşık yirmi yıllık askerî

⁴⁴ Nâsırî, *İstiksâ*, II, 27.

⁴⁵ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 139-142; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 144; Nâsırî, *İstiksâ*, II, 24 vd.

⁴⁶ Nâsırî, *İstiksâ*, II, 29, 30.

⁴⁷ *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 33; İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-mutrib*, s. 142.

ve siyasi faaliyetleriyle güçlü bir devlet kurulmuştur. Bu dönemde halkın da desteğiyle bölgede bulunan ve bir kısmı Şîî ve Hâricî olan ufak tefek birçok eski hanedan ortadan kaldırılması Mağrib'te Malikiliğin yaygınlaştırılmasıyla dinî ve siyasi birlik sağlanmıştır.⁴⁸

Yusuf b. Taşfîn, Murabıtlar Devleti'nin kurumsal olarak teşekkülünde en önemli kişi olmuştur. O, askerî yapıya bölgede bulunan çok farklı unsurları katmış, askerlerini çeşitli kısımlara ayırmıştır. Diğer yandan şehirlerdeki çeşitli yönetim kademelerine atamalar yapmıştır. Sonuçta ordusu, bandosu, sancakları ve yüz bini bulan asker sayısıyla Mağrib'te en büyük askerî güç olmuştur. Ordusunda, ağırlıklı olarak Lemtûne, Cezûle, Messûfe, Zenâta gibi Berberî kabilelerinden oluşturulan birlikler yer almıştır. O, bölgede bulunan topluluklarla anlaşmalar yapmış, burada kalıcı ve güçlü bir düzen kurmaya çalışmıştır.⁴⁹

Yusuf b. Taşfîn'in ordusunda Türklerin (Oğuz-Ağzâz)⁵⁰ de bulunduğu dair sadece İbn Ebî Zer'de yer alan ve daha sonraki bazı eserlerde de paylaşılan bilginin bir karıştırmadan kaynaklandığını düşünüyoruz. Kuzey Afrika'da Muvahhidler döneminde (1121-1269), 1180'li yıllarda Eyyûbîlere bağlı bazı birlikler Trablusgarp ve Tunus bölgesinde Muvahhidlerle çeşitli savaflara girişmişlerdir. Bu Türk birlikleri Muvahhidlere mağlup olup onların askerî varlığına katılmışlardır.⁵¹ Bu tarihlerden sonraki dönemde gerek Kuzey Afrika ve gerekse Endülüs'te yüzyıllar boyunca Türk askerî varlığı Müslüman ordularının bir parçası olarak anılmıştır. Buradaki karışıklığın Yusuf b. Taşfîn (ö. 1106) ile Yusuf b. Abdulmu'min'in (ö. 1184) karıştırılmasından kaynaklandığını düşünüyoruz. Kuzey Afrika'da daha 9. Yüzyılda Tolunoğulları'ndan itibaren Türkler bulunsa da, onların varlığı genel anlamda Mısır ve çevresinde kalmıştır. Burada anılan Türk unsurunun sadece bir kaynaktan ve Yusuf b. Taşfîn'in (ö. 1106) ordusunda bulunduğu ifade edilmesi ve daha sonraki dönemde Yusuf b. Abdulmu'min (ö. 1184) dönemine kadar tekrar anılmaması muhtemelen bir yanılgıyı göstermektedir. Yusuf b. Abdulmu'min sonrasında Muvahhidler ve onların devamı olan Merîniler gibi devletlerin askerî yapısı içinde Türkler hep bulunmuştur.

3. Yusuf b. Taşfîn'in Endülüs'ü Murabıtlar Devleti'ne Bağlaması

Yusuf b. Taşfîn liderliğindeki Murabıtların güçlerinin zirvesine çıktıkları bu dönemde Endülüs Müslümanları Hristiyan saldırıları ve kendi aralarındaki rekabet ve düşmanlık yüzünden çok zor günler geçirmekteydiler. Aslında Endülüs'te XI. yüzyıl başlarında (1009), Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılması (1031) öncesinde bölünmeler başlamıştı. Bu bölünmelerle Endülüs şehirlerinde Düvelü't-Tavâif denilen irili ufaklı yirminin üzerinde⁵² emirlik ortaya çıkmıştı. İbnu'l-

⁴⁸ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 143, 144; İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-Mutrib*, s. 127, 129, 137.

⁴⁹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 25.

⁵⁰ İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-Mutrib*, s. 139; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 25.

⁵¹ *Kitâbu'l-İstiksâr fî Acâibu'l-Emsâr*, Müellifi meçhul, yayınlayan, Sa'd Zağlûl Abdulhamid, Bağdat, 1985, 111 vd.; Ticânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed (ö. yaklaşık 717/1318), *Rihletu't-Ticânî*, yay. Hasan Hasenî Abdulvehhâb, Matbaatu'r-Rustemiyye, Tunus 1985, s. 103-115; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 178 vd.

⁵² Endülüs'te ortaya çıkan ve çokları küçük bir bölgede kısa süreli olarak varlık gösterip kaybolmuş olan irili ufaklı emirlik sayısı 40'a kadar çıkarılmaktadır. Bkz. R. Dozy, *Spanish İslam, Doğuştan* → →

Hatîb, bu durumu şu dizeleriyle mübalağalı bir şekilde ifade etmiştir:

“Hilafet kurumu tamamen dağılınca / ve tamamen yok olup ondan hiçbir iz kalmayınca”

“Her yerde, her noktada bir kral çıktı! / ve her dalda bir horoz ötmeye başladı!”⁵³

Endülüs Emevi Devleti’nin yıkılması (1031), İspanya’nın kuzeyindeki Hristiyan krallıkların Müslümanların elindeki toprakları işgal etme konusundaki heveslerini kamçılıyordu. İbnu’l-Hatîb’in dediği gibi ortaya çıkan yeni emirlikler, kendilerini tamamen yok etmek isteyen Hristiyan güçlerden daha çok birbirlerini tehlike saymışlardı. Onlar, neredeyse siyasetlerini de tamamen birbirlerine üstünlük sağlamak üzerine kurmuşlardı. Bundan dolayı bu emirlikler çoğu kez Hristiyanlarla anlaşmalar yapıp, onlara cizye ve haraç vererek birbirleriyle savaş yapmışlardır. Bunun sonucu olarak bir yandan kendi aralarındaki bu savaşlarla askerî ve siyasi olarak kan kaybına uğrarken, diğer yandan da Hristiyan krallıklara verdikleri haraçlarla ve onlardan temin ettikleri paralı askerlerle, onların Müslümanlar arasındaki iç çatışmalardan daha da palazlanmalarına destek olmuşlardı.⁵⁴ Bu dönemde Endülüs’te Müslümanların durumu günden güne zayıflamıştı. Onlar, Hristiyan krallıklarla yaptıkları anlaşmalar gereğince ekonomik kaynaklarını sürekli onlara akıtarak günden güne daha kötü duruma düşüyorlardı. Sonuçta yarım asırdan fazla süren Mulûku’t-Tavâif döneminde Endülüs Müslümanları sürekli kendi aralarında, birbirleriyle mücadele etmişlerdi. Müslüman emirler Hristiyan krallar elinde oyuncak olmuşlar, yaşamalarını onların desteğine bağlı kabul etmeye başlamışlardı. Bu dönemde, zaman zaman yardım anlaşmaları veya tehditlerle Müslümanlara ait bazı kale ve şehirler Hristiyan krallıklara teslim edilmişti. Müslümanların Endülüs’teki en önemli şehirlerinden olan Tuleytula’nın Kastilya kralı VI. Alfanzo tarafından ele geçirilmesi (1085), askerî bir başarıdan daha çok siyasi manevralarla gerçekleşmişti.⁵⁵ Tuleytula’nın Hristiyanlar tarafından alınması, Endülüs’teki güç dengelerin çok bariz şekilde Hristiyanlar eline geçtiğinin göstergesi olmuştu. Bu durum, Endülüs’teki Müslümanlar cephesinde büyük bir kaygıya sebep olmuş, Murabıtların bölgeye hâkim olmasından önceki son Gırnata emiri Abdullah’ın deyiimiyle “bû-

→ →

Günümüze Büyük İslam Tarihi içinde, çev. Adil Bebek vd. Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, V, 18-29.

⁵³ İbnu’l-Hatîb, Lisanu’d-Dîn, *Şerhu rakamu’l-hulel*, Tunus, 1316, s. 45; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 31. Bu şiirin metni şöyledir:

حتى إذا سلك الخلافة انتشر
وذهب العين جميعا والأثر
قام بكل بقعة ملوك
وصاح فوق كل غصن ديك

⁵⁴ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 74, 167-172; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 31, 34.

⁵⁵ Hristiyanlar Tuleytula’yı savaşarak değil, Müslümanlar için güvenlik ve özgürlükler içeren bir anlaşma ile teslim almışlardır. Daha önce Tuleytula’yı haraca bağlamışlar, uzun süre muhasara altında tutmuşlar ve sonuç olarak da Emir Yahya el-Kadir ile anlaşarak şehre savaşırsız bir şekilde girmişlerdir. Yahya’nın daha önce burada rakiplerine karşı kendisine yardım ederek emir olması konusunda destek vermesinden dolayı Leon-Kastilya Kralı Alfonso’yla olan ilişkileri şehrin teslimiyle sonuçlanmıştır. Bu şekilde şehrin tesliminden sonra buradaki Müslüman nüfusun önemli bir kısmı diğer Müslüman bölgelere göç etmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Özdemir, M. ‘Tuleytula’, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, C. XLI, 365; Makkarî, *Nefhu’t-Tîb*, I, 441.

yük bir sarsıntı”(reccetun azîmetun) yaratmıştı.⁵⁶ Bu kaygı ve korkunun sonucu olarak Tâife emirlerinden bazıları yardım talebiyle Yusuf’la temasa geçmeye başlamışlardı. Bunların başında da İşbiliye ve çevresine hâkim olan Abbadîler emiri Mu’temid (1068-1091) gelmekteydi. Mu’temid, Yusuf’a bir mektup göndermiş,⁵⁷ mektubunda Hristiyanların Müslümanlara saldırdıklarını, kendilerine ait bölgeleri ele geçirdiklerini, halkı esir ettiklerini, camileri kiliseye çevirdiklerini, minarelerden çan sesleri yükseldiğini dile getirmişti. Diğer yandan Endülüs’teki âlimlerden oluşan çeşitli heyetler de Endülüs’teki Müslümanların içinde bulunduğu durumu Yusuf b. Taşfin’e gözyaşlarıyla anlatarak yardım talebinde bulunmuşlardı.⁵⁸

Bazı kaynaklarda bu yardım talebinin daha Tuleytula düşmeden önce ortaya çıktığı rivayet edilmektedir. Endülüslü Müslümanlar, Alfonso VI’nın Müslümanlara ait bölgelere saldırılarını sıklaştırması ve kendilerinin de saldırılara güçlü bir şekilde karşı koyamadıkları için çare olarak Yusuf b. Taşfin’e müracaat etmişlerdir. Yusuf, bu ilk yardım çağrısı geldiğinde Endülüs’e geçiş güzergâhında olan Sebte ve Tanca’yı henüz alamadığını belirtmiş ve ancak buraları aldıktan sonra kendilerine yardım edebileceğini söylemiştir.⁵⁹ Tuleytula’nın düşmesiyle yardım talepleri daha da artmış ve yardım konusu aciliyet kazanmıştır. Yusuf bu arada Mağrib’te, Sebte ve Tanca dâhil olmak üzere bütün bölgede hâkimiyetini kurmuş bulunuyordu.

VI. Alfonso’nun 478/1085’de Tuleytula’yı işgal etmesinden sonra,⁶⁰ bu sefer Endülüs’ün kuzey doğusundaki önemli şehirlerinden Sarakusta’yı (Saragossa) da kuşatarak Müslümanlara yönelik saldırılarına devam etmiştir. Sonuç olarak kendilerini VI. Alfonso karşısında zayıf gören Müslüman emirler Kurtuba ve İşbiliye’de toplantılar yaparak çıkış yolu aramışlardır. Toplantılar sonunda Murâbıtlardan yardım istemek için ortak imzalı bir mektup kaleme almaya karar vermişlerdir. Eftasî Emiri Mutevekkil’in kaleme aldığı mektup on üç emirin imzasıyla Yusuf b. Taşfin’e gönderilmiştir. Mektubun gönderilmesi işini de son Abbâdî emiri Mu’temid Ale’llah üstlenmiştir. Hatta bazı rivayetlere göre Mu’temid, 479/1086’da Mağrib’e geçerek bizzat Yusuf b. Taşfin’le görüşmüştür.⁶¹ Yusuf, Endülüs heyetini en iyi şekilde ağırlamış ve onların yardım isteğini olumlu karşılamıştır. O, ordusunun Endülüs’te bir üst kurması için Abbâdîler’in elindeki Cezîretu’l-Hadrâ’nın kendilerine tahsis edilmesini istemiş, Mu’temid b.

⁵⁶ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkeratu’l-emîr Abdullah*, s. 101.

⁵⁷ Merrakuşî, *Mu’cib*, s. 190. Ayrıca bkz. İbn Ebî Zer’, *Enîsü’l-mutrib*, s. 142; Nuveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, XXIV, 147; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, s. 188, 189; Mehmet Özdemir, “Zellâka Savaşı”, XLIV, ss. 222, 223.

⁵⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu’l-emîr Abdullah*, s. 102, 103; Merrakuşî, *Mu’cib*, s. 147; *Hulelu’l-mevşîyye*, s. 33-38; Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, IV, 159, 160. *Hulelu’l-mevşîyye*’de Endülüslülerin yardım talep eden mektupları ve Yusuf’un onlara yardım edeceğine dair cevabi mektubu yer almaktadır.

⁵⁹ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 29, 30.

⁶⁰ İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-tarih*, VIII, 439.

⁶¹ Merrakuşî, *Mu’cib*, s. 190; İbn İzârî, *Beynu’l-muğrib*, IV, 113; İbnu’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Tarih*, VIII, 447; İbn Ebî Zer’, *Enîsü’l-Mutrib*, s. 143, 144; Özdemir, “Zellâka Savaşı”, XLIV, 222.

Abbâd da Yusuf'un bu isteğini kabul etmiştir.⁶²

3.1. Yusuf b. Taşfîn'in Endülüs'e Geçişi ve Zellâka Savaşı

Murâbit ordusu 479/1086 yılı yazında, 15 bin kişilik süvari birliği ile Endülüs'e geçmiştir. Onu burada Mu'temid devletinin seçkinlerinden oluşan yüz kişilik bir heyetle karşılamış ve onlara hayal bile etmedikleri değerli hediyeler takdim etmiştir.⁶³ Mu'temid onu bir müddet dinlenmesi için İşbiliyye'ye davet etse de o, buraya düşmanla savaşmaya geldiğini belirterek bir an önce savaş mahalline hareket etmek gerektiğini söylemiştir. Daha sonra doğu Endülüs'e doğru harekete geçilmiştir.⁶⁴

Yusuf, Hristiyanlara karşı savaşında Endülüs'teki emirlerin de kendi yanında yer almalarını istemiş ve onların birçoğu Yusuf b. Taşfîn'e askerî destek vermeyi kabul etmişlerdir.⁶⁵ Yusuf'un Endülüs'e geçişinde binek olarak deve getirmiş olmasıyla, Endülüslülerden birçoğu ilk defa bu hayvanı görmüşler ve deve sesi duymuşlardır.⁶⁶ Yusuf b. Taşfîn komutasındaki birleşik Müslüman ordusu İşbiliye'den Eftasîler'in başşehri Batalyevs'e (Badajoz) doğru hareket etmiştir.

Yusuf Endülüs'e geçer geçmez burada Müslümanlar lehine olumlu gelişmeler başlamıştır. Nitekim VI. Alfonso'nun başlattığı Sarakusta kuşatmasında sona doğru gelinmişken Yusuf b. Taşfîn'in gelişi haber alınınca kuşatma kaldırılmıştır. Kral, hızla Tuleytula'ya dönerek olabildiğince güçlü bir ordu hazırlamaya çalışmıştır.⁶⁷ Diğer yandan Turtûşe'yi kuşatma altında tutan Aragon kralı da kuşatmayı kaldırarak VI. Alfonso'nun birleşik ordusuna katılmıştır. Sonuçta Hristiyan bölgesinde seferberlik başlatılmış, eli silah tutan herkesin bu savaşa katılması istenmiştir. Hristiyan güçlerden Aragon, Galicia (Cilîkiyye), Asturias, Leon ve Güney Fransa'dan katılanlardan oluşan bir birleşik Hristiyan ordusu kurulmuştur. Büyük bir kibir içindeki VI. Alfonso, Yusuf b. Taşfîn'e aşağılayıcı ve tahrik edici ifadelerin yer aldığı bir mektup göndererek meydan okumuştur.⁶⁸

Müslüman ve Hristiyan orduları, Batalyevs'in yaklaşık 8 km. kadar kuzey doğusunda yer alan Zellâka ovasında konuşlanmışlardır.⁶⁹ Bu savaşa katılan orduların asker sayısı konusunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Buradaki Müslüman askerlerin sayısı için 50.000 rakamı verilirken, Hristiyan ordusunu 300.000'e kadar çıkaranlar vardır. Bu konuda çok farklı rakamlar verilmekle birlikte M. Özdemir, İslâm kaynaklarının Hristiyan ordusunun, Hristiyan kay-

⁶² Makkarî, *Nefhu't-tib*, I, 139.

⁶³ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 191; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 144,145; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 38; Muhammed Abdullah İnân, *Devletu'l-İslâm fi'l-Endelus Kısmu's-Sânî, Devletu't-Tavâif münzû kıyâmihâ hattâ'l-fethi'l-Murâbitî*, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1997, 320; Özdemir, *Zellâka Savaşı*, XLIV, 222.

⁶⁴ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 192.

⁶⁵ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 192; Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s.104, 105; *Hulelu'l-l-mevşîye*, 50, 51; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 321.

⁶⁶ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 191-193; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 115; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 37, 38.

⁶⁷ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 192; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 145, 146.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 146; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 39; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 322; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 43; Şeyban, *Reconquista*, s. 149, 150.

⁶⁹ İbnü'l-Esir, VIII, 447. Mehmet Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' C. XLIV, 222, 223.

naklarının da Müslüman ordusunun daha büyük olduğunu söylediklerini ifade etmektedir. Bu konudaki farklı rivayetlerin ele alınmasıyla, iki orduda da yaklaşık 100.000 civarında asker bulunduğunun kabul edilebileceğini söyler.⁷⁰

İbnu'l-Esîr, Alfonso'nun ordusunun çokluğuna dikkat çekerek onun, bundan dolayı kibirlenerek, kendisini kesinlikle yenilmez bir güce sahip olarak gördüğünü rivayet etmiştir.⁷¹ Kral, ordusunu iki parçaya ayırmış, her birimin başına komutanlar atamış ve kendisi de merkez kuvvetlerinin başına geçmiştir. Yusuf b. Taşfîn, savaş başlamadan önce Müslümanların genel uygulaması gereğince Kastilya Kralına "ya Müslüman olması, ya da cizye ödemesi teklifinde bulunmuş, bunlardan birini kabul etmezse kendisiyle savaşaacağını" bildirmiştir. Kral V. I Alfonso, Yusuf'un bu çağrısını içeren mektubu okuttuktan sonra çok sinirlenerek mektubu yere fırlatmış ve Yusuf'a cevabını savaş meydanında savaşarak vereceğini bildirmiştir.⁷²

Yusuf ve Mu'temid'le birlikte Endülüslü Fakihler askerlere savaş esnasında sabır ve sebat konusunda teşviklerde bulunmuşlardır. Yine, savaştan kaçmaları ve bozgun konusunda askerlere uyarılarda bulunan vaazlar vermişlerdir.⁷³ Diğer yandan Hristiyan din adamları da ordularını savaşa teşvik ve dinî anlamda motive etmişlerdir.⁷⁴

Alfonso VI, Müslüman elçilerle perşembe günü yaptığı görüşmesinde; Cuma gününün Müslümanlar, Cumartesinin ordusunda bulunan çok sayıdaki Yahudiler, pazar gününün de Hristiyanlar için kutsal gün olduğunu söyleyerek savaşın Pazartesi günü yapılmasını teklif etmiştir. Yusuf, bu teklifi olumlu karşılamış, ancak bu teklif sonrasında gerek Yusuf, gerekse Abbâdî Emîri Mu'temid, Hristiyan ordusunu sürekli gözetim altında tutmuşlar, casusları vasıtasıyla Hristiyan ordugâhından haberdar olmaya çalışmışlardır. Sonuçta Hristiyan ordusunun ani bir baskın için harekete geçmeye hazırlandığını öğrenmişler, Kastilya kralının asıl hedefinin Cuma günü saldırıya geçerek Müslümanları gafil avlamak olduğunu anlamışlar ve ordularının bu duruma hazır olmasını sağlamışlardır. Nitekim beklendiği gibi Hristiyanlar Cuma günü (12 Recep 479/23 Ekim 1086)⁷⁵ Müslümanlara karşı hücumla geçmişler ve bu ilk saldırı püskürtülmüştür. Ancak Hristiyanların yoğun saldırıları devam etmiş, bu durum karşısında Endülüslü askerlerin çoğu Batalyevs'e doğru kaçmaya başlamışlardır. Yusuf'un yanında Endülüs kuvvetlerinden sadece Mu'temid idaresindeki işbiliye askerle-

⁷⁰ Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223. Bu konuda ayrıca bkz. İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323. Bu savaşta asker sayısı ile ilgili olarak bkz. Abdullah b. Ballukkîn, 104, 105; Hulelu'l-mevşîyye, s. 56; Süheyl Zekkâr, Fâyize Muhammed el-Kilâs, *Târihu'l-Endelus*, Câmiatu Dimeşk, Dimeşk, 2012, 184; Şeyban, *Reconquista*, s. 150.

⁷¹ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447.

⁷² İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 115; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-Mutrib*, s. 146; Hulelu'l-mevşîyye, s. 53; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 38; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 186.

⁷³ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 41.

⁷⁴ Şeyban, *Reconquista*, s. 150, 151.

⁷⁵ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 194, 195; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 147; Hulelu'l-mevşîyye, s. 59; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 41, vd.; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 323; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 45, 47; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 186. Savaşın ay ve gün olarak tarihi hakkında kaynaklarda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bu konudaki farklı rivayetler için bkz. İnân, 323; Şeyban, *Reconquista*, s. 151.

ri kalmıştır.⁷⁶ Bu arada Yusuf atı üzerinde sürekli olarak ordusunun safları arasında dolaşarak onlara moral vermiştir. Yusuf askerlerine günün, savaş ve şehit olmak isteyenlerin günü olduğunu söyleyerek onları cihada teşvik etmiştir.⁷⁷

Fuad Carim, Yusuf Taşfîn'in Endülüs Müslümanlarını saran yığınlığın kendi askerlerini etkilemesinden çekinerek, Endülüslü askerlerle kendi askerlerini birbirine karıştırmadığını belirtir. Onun ifadesine göre, Yusuf çok cüretkâr bir plan hazırlamış, ancak bu planın Endülüslü Müslüman emirleri ürküteceği kaygısıyla onlardan gizli tutmuştur. Yusuf'un bu savaşta bir başka dikkat çeken uygulaması ise düşman karargâhını çembere almaya yönelik hücum şekli olmuştur.⁷⁸

Alfonso VI, ordularını Müslümanlara karşı Cuma günü hücumla geçirmiştir. İlk hücumla birlikte Endülüslü askerlerin büyük bir kısmının savaş alanından kaçması üzerine Müslüman ordusunun dağıldığını düşünen Kral Alfonso VI, ordusunun merkez kuvvetlerini de savaş alanına sürmüştür. Bu sırada Yusuf kendi ordusunun başında savaşın gidişatını takip etmekteydi. O, kralın bu aceleciliğinden faydalanarak karşı hücumla geçerek Hristiyan ordusunu tam bir kuşatma altına almıştır. Bu durumda Alfonso VI, büyük bir paniğe kapılarak, Endülüs kuvvetlerini kovalamak bir yana kendi karargâhını koruma telaşına düşmüştür.⁷⁹ Başlangıçta kaçan Endülüslü askerler de savaşın Müslümanlar lehine döndüğünü görünce geri dönmüşlerdir. Bu çetin mücadele sonunda Kral Alfonso VI, çok az sayıdaki askeriyle birlikte yaralı olarak kaçarak canını zor kurtarmıştır. Böylece Yusuf b. Taşfîn'in Kastilya kralı Alfonso VI ile Zellâka (Sagrajas/Sacralias) denilen bu yerde yaptığı savaş, Hristiyan birleşik ordusunun büyük bir mağlubiyete uğramasıyla sonuçlanmıştır.⁸⁰

Merrakuşî, Müslümanların Cuma namazının ilk rekâtını kılarken Hristiyan saldırısının başladığını rivayet etmektedir. Ayrıca o, Yusuf'un kralların yapılan anlaşmaya aykırı hareket etmeyeceklerini düşündüğü için en güzel kıyafetleriyle Cuma namazı için saf tuttuğunu da belirtir. Murabıt sultan, Alfonso VI ile yaptığı anlaşma gereğince savaşın Pazartesi yapılacağını beklemekteydi. Ancak Alfonso VI, anlaşmayı ihlal etmiş, hile yapmış ve Müslümanların namaz kılmalarını fırsat bilerek saldırıya geçmiştir. Müslümanların hızla toparlanıp, tecrübeli komutan Yusuf b. Taşfîn'in karşı ataklarıyla zafer kazanılmıştır.⁸¹

Bu zaferden sonra, Yusuf b. Taşfîn, Mağrib ve Endülüs'teki merkezlere fetihnameler göndermiştir. Bu fetihnameler camilerde okunarak zafer haberi

⁷⁶ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 447; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 57-59; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325.

⁷⁷ Nâsirî, *İstikşâ*, II, 42, 43.

⁷⁸ Carim, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 45-49.

⁷⁹ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325; Şeyban, *Reconquista*, s. 152, 153.

⁸⁰ Bu zafer ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 190-196; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 116; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 446, 447; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-Mutrib*, s. 143-152; *Hulelu'l-Mevşîyye*, s. 59-66; Mehmet Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; İnân, *Devletu't-Tavâif*, 325, 326; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus* s. 90, 191.

⁸¹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 194, 195.

herkese duyurulmuştur. Müslümanlar Endülüs ve Mağrib'de şükür namazları kılmışlar, köleler azat etmişler, sadakalar dağıtmışlar ve bu zaferi şenliklerle kutlamışlardır.⁸² Diğer yandan Endülüslü şairler de zaferle ilgili kasideler söylemişlerdir.⁸³

Zellâka Savaşı'nda öldürülen Hristiyan askerlerinin sayısı hakkında kaynaklarda çok farklı rakamlar verilmektedir. *Hulelu'l-Mevşîyye*'de sadece İbn Abbad'ın bulunduğu yerdeki ölü sayısının 24 bin olduğu belirtilir. Toplamda ise bu sayı 200, hatta 300 bine kadar çıkarılmıştır. Hristiyan ordusundaki öldürülen askerlerin kafalarının kesilerek çeşitli Endülüs şehirlerine onar binlik gruplar halinde gönderildiği de rivayet edilmiştir.⁸⁴ el-Makkarî'de "eşsiz" ⁸⁵ olarak nitelenen bu zafer sonunda Alfonso VI'nın ordusundaki askerlerden sadece yüz civarında kişinin kurtulduğu rivayet edilmiştir.⁸⁶ Kanaatimizce İnan'ın da belirttiği gibi savaşta öldürülen Hristiyan askerlerinin sayısı ile ilgili verilen rakamlar oldukça mübalağalıdır. Ancak tartışma götürmeyen gerçek şudur ki, Müslümanlar birleşik Hristiyan ordusuna kesin ve ağır bir yenilgi tattırarak, askerî anlamda bir felaket yaşatmıştır.⁸⁷ Savaşın tanıklarından olan Abdullah b. Bulukkîn, Hristiyanların tamamen dağıldıklarını, çok ağır bir yenilgi yaşadıklarını ve çok sayıda Hristiyan askerinin öldüğünü, Müslümanların kaybının ise, kıyaslanamayacak kadar az olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

Özdemir, Zellâka'da kazanılan bu zaferden Müslümanların gerektiği gibi yararlanamadıklarını, Abbâdî Emîri Mu'temid'in Yusuf b. Taşfîn'e kaçmakta olan Hristiyan kuvvetlerinin takip edilmesi teklifini Murâbit sultanın ihtiyatlı davranarak kabul etmediğini belirtmiştir.⁸⁹ Yusuf, bu savaştan hemen sonra Mağrib'e dönmüştür. O, maksadının mal/ganimet elde etmek olmadığını göstermek için, elde edilen ganimetleri de Endülüslülere bırakmıştır. Onun bu davranışı Endülüslüler tarafından, sevgi, saygı, hayranlık ve şükranla karşılanmıştır.⁹⁰

Yusuf b. Taşfîn, Zellâka zaferi sonrasında, Mağrib'e dönmeden önce Endülüslü liderlerle bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Endülüslü liderlere birlik beraberlik içinde olmalarını, birbirlerine destek olmalarını, ittifak halinde oldukları sürece Hristiyanların kendilerine güç yetiremeyeceğini, ancak birbirine destek olmak yerine dağınık ve param parça olmaya devam ederlerse yok olacaklarını

⁸² Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195; İbn Ebî Zer', *Enişü'l-mutrib*, s. 149, 150; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 62, 63; Özdemir, 'Zellâka Savaşı', XLIV, 223; İnân, *Devletü't-Tavâif*, 325, 328.

⁸³ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195, 196; İbn Ebî Zer', *Enişü'l-mutrib*, s. 151; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 44.

⁸⁴ İbn Ebî Zer', *Enişü'l-mutrib*, s. 149; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 63; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 50.

⁸⁵ Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 439.

⁸⁶ İbn Ebî Zer', *Enişü'l-mutrib*, s. 149-151; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 62, 63; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 439; Özdemir, 'Zellâka Savaşı', XLIV, 223; İnân, *Devletü't-Tavâif*, 325; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 49.

⁸⁷ İnân, *Devletü't-Tavâif*, 328.

⁸⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 106.

⁸⁹ Özdemir, "Zellâka Savaşı", XLIV, 223. Benzer bir yorum için bkz. İnân, *Devletü't-Tavâif*, 327, 328.

⁹⁰ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 107; Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 198-211; İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 116; *Hulelu'l-mevşîyye*, s. 65; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 44; Özdemir, 'Zellâka Savaşı', XLIV, 223.

belirten nasihatlerde bulunmuştur.⁹¹ Onun bu konuşması Endülüslü emirler tarafından onaylanmış, ancak istenilen birlik ve beraberlik bir türlü gerçekleşmemiştir.

Yusuf b. Taşfin'in bu şekilde aniden Mağrib'e dönme kararı almasında, Merrakeş'te hasta vaziyette bıraktığı veliaht oğlu Ebû Bekir'in ölüm haberinin zafer gününde kendisine ulaşmasının etkili olduğu rivayet edilmiştir.⁹² İşbiliyye emiri Mu'temid, Yusuf b. Taşfin'e olan saygı ve minnet duygusunun gereği olarak onu İşbiliyye'den gemiye bineceği sahile kadar uğurlamıştır.⁹³

Zellâka zaferi, yaklaşık bir asırdır Hristiyanlar karşında güç kaybeden ve zafer yüzü görmeyen Endülüs Müslümanları için büyük bir moral kaynağı olmuştur. Endülüslü tarihinde Müslümanların Hristiyanlar karşısında sürekli gerilediği ve zafer konusunda hemen tüm ümitlerini kaybettikleri bir dönemde gerçekleşen bu zafer, onlar için güven ve umut kaynağı olmuş, Müslümanların maneviyatlarını yükseltmiştir. Yine bu zaferle, bir süre Hristiyan yayılması durdurulmuş, XI, XII. yüzyıl gibi erken bir dönemde hızla neticeye ulaşabilecek Müslümanların elindeki toprakların işgali (reconquista) hareketinin XV. yüzyıl sonlarına kadar gecikmesi sağlanmıştır. Diğer yandan bu savaşla Yusuf b. Taşfin, Endülüslü'nün askerî gücünü tanıma imkânı bulmuş ve Endülüslü'de gördüğü ortamdan dolayı da zihninde burayı Murabıtlara bağlama fikri şekillenmeye başlamıştır.⁹⁴ *Hulelu'l-Mevşiyye*'de bu zaferin ne kadar önemli ve büyük olduğunun ifadesi anlamında, Zellâka zaferi İran fethindeki dönüm noktaları olan Yermuk ve Kadisiyye zaferlerine benzetilmiş, hatta o zaferlerden daha önemli ve büyük olduğu iddia edilmiştir.⁹⁵

İbn Ebî Zer'in ifadesiyle, bu zaferden sonra Yusuf b. Taşfin'e daha önce kimseye verilmeyen "*emîru'l-müslümîn*" unvanı verilmiştir.⁹⁶ Bu unvan kendisinden sonra da diğer murabıt liderler ve onların davasını güden Benî Gâniye liderleri tarafından kullanılmıştır. Ancak, kaynaklarda Abdullah b. Yasin'in Zellâka Savaşı'ndan çok önce, daha Murabıtlar Hareketinin yeni başladığı dönemde tayin ettiği komutanına "*emîru'l-müslimîn*" lakabını verdiği de rivayet edilmektedir.⁹⁷

3.2. Yusuf'un İkinci Kez Endülüs'e Geçişi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Yusuf b. Taşfin'in Mağrib'e dönmesinden bir süre sonra Alfonsu VI Müslümanlara yönelik saldırılarını yeniden başlatmıştır. Bu saldırılarda Liyyit/Lebit

⁹¹ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 106, 107; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.191, 192.

⁹² İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 152; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 66; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 44; İnân, *Devletü't-Tavâir*, 329; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.192; Şeyban, *Reconquista*, s. 154.

⁹³ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 44; Şeyban, *Reconquista*, s. 152.

⁹⁴ *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 66; Özdemir, 'Zellâka Savaşı,' XLIV, 223.

⁹⁵ *Hulelu'l-mevşiyye*, 66; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s.191.

⁹⁶ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 149.

⁹⁷ Kâdi İyâz b. Musa b. İyâz Sebti (ö. 544/1149), *Tertibu'l-medarik ve tekrîbu'l-mesâlik li-ma'rîfeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, Rabat, 1983, 82; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 141.

(Aledo) Kalesi önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Bu kale, Doğu Endülüs'te Tudmir bölgesinde Lûrka yakınlarında çok sarp ve yüksek bir yerde Alfonso VI tarafından işgal edilmiş, Müslüman bölgesinin ortasında Hristiyanların elinde bulunan bir kaleydi. Müslümanlara bu kaleden düzenlenen saldırılara karşı koymak ve kaleyi ele geçirmekten aciz kalan Endülüs Müslümanları, Zellâka Zaferinden iki yıl sonra 481/1088'de Yusuf b. Taşfîn'e bir heyet göndererek yeniden yardım istemişlerdir. Endülüslü emirlerden Mu'temid b. Abbad Merrakeş'e bizzat giderek Yusuf'tan yardım talebinde bulunmuştur. O, Yusuf'a bu işin önemini Abdullah b. Bulukkîn'in ifadesiyle, "vurgulu *bir şekilde (azzame lehu şe'ne Liyyî)*" anlatmış, bu kale alınmadan Müslümanların Endülüs'te rahat edemeyeceklerini söylemiştir. Sonuçta Yusuf'u Endülüs'e ikinci kez geçmeye ikna edilmiştir.⁹⁸

Yusuf Endülüs'e geçip Cezîretu'l-Hadrâ'ya karargâh kurmuş ve burada onu İbn Abbâd karşılamıştır. Yusuf ilk iş olarak Endülüslü emirlere kendisiyle birlikte bu savaşa katılmaları konusunda çağrıda bulunmuş ve Liyyî kalesine gelmelerini istemiştir. Endülüslü bazı emirlerin de desteğiyle, içinde 1000'i şövalye 12.000 askerin bulunduğu Liyyî Kalesi'ne hareket edilmiştir (Rebûlevvel 481/Haziran 1088).⁹⁹ Buradaki kuşatma ve savaş bir ay boyunca gece gündüz devam etmiştir. Mu'temid ve Yusuf savaşın ancak kaledekilerin uzun bir süre kuşatma altında tutularak tamamen ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmeleriyle düşeceği, yani zaferin ancak çok uzun bir sürede gerçekleşeceği kanaatine varmışlardır. Bu sırada kaledekiler de Alfonso VI'dan yardım istemişler ve Alfonso'nun büyük bir orduyla bölgeye yöneldiği haberi gelmiştir. Endülüslü emirler, kuşatmanın uzaması nedeniyle ordunun masraflarını karşılama konusunda isteksiz davranmaya başlamışlardır. Endülüslü askerler de işin uzamasından dolayı kuşatmayı sürdürmekten usanmışlar ve kuşatma mahallinden ayrılmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Yusuf kuşatmanın kaldırılmasına karar vermiştir.¹⁰⁰ Bütün bunlara ek olarak Mursiye valisi İbn Reşîk, Mu'temid'e isyan etmiş, vergisini Alfonso VI'ya vererek ona bağlanmış. Yusuf, İbn Reşîk'in üzerine bir birlik göndererek tekrar Mu'temid'e itaate davet etmişse de o kaçarak kurtulmuştur.¹⁰¹

Hulelu'l-Mevşîyye'de Alfonso'nun kaleye ulaştığında kale halkının aklıktan ölmek üzere oldukları ve onun bu kaleyi daha uzun süre korunamayacaklarını düşünerek tahliye kararı verdiği belirtilir. Buna göre kaledekiler çıkarılmış, kale yıkılarak terk edilmiştir.¹⁰²

⁹⁸ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah*, s. 108; *Hulelu'l-mevşîyye*, 66-68; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 195-197; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 54-56; Şeyban, *Reconquista*, s. 154, 155.

⁹⁹ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 152.

¹⁰⁰ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah*, s. 112, 113; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 201; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

¹⁰¹ *Hulelu'l-mevşîyye*, 68-70; Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-Emîr Abdullah*, s. 108-111; Zekkar, 197.

¹⁰² *Hulelu'l-mevşîyye*, 70. Ayrıca bkz. İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 199; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

Yusuf burada bulunduğu süre içinde yoğun bir şekilde Endülüslü emirler ve âlimlerin birbirleriyle ilgili şikâyetlerine muhatap olmuş ve bu şikâyetlere elinden geldiği kadar çözümler üretmeye çalışmıştır.¹⁰³

3.3. Yusuf b. Taşfîn'in Endülü's'ü Murabıtlara Bağlaması

Yusuf b. Taşfîn, Endülü's'e ilk geçişinde Emîr Mu'temid b. Abbad ve ileri gelen adamları tarafından Ceziretu'l-Hadrâ'da karşılanmış ve kendisi için büyük bir tören yapılmıştı. O, burada hayalinden bile geçmeyen ikramlarla, hediyelerle karşılanmıştı. Merrakuşî, Endülü's'e hâkim olma fikrinin Yusuf'un gönlünde o günden itibaren başladığını ifade eder.¹⁰⁴ Ancak Yusuf, konuşmalarında amaçlarının Endülü's'ü Hristiyanların işgalinden kurtarmak olduğunu ifade etmiştir. O, kazandığı Zellâka zaferiyle, Endülü's halkının gönlünde taht kurmuş, burada kendisinin çok sevilen büyük bir lider olarak görülmesini sağlamıştı.¹⁰⁵ Yusuf, Zelleka zaferinden sonra Mağrib'e döndüğünde ileri gelen adamlarıyla konuşurken: '*Ben bu güne kadar bir devletim olduğunu ve bir şeye sahip olduğumu sanıyordum. Ancak Endülü's'ü gördükten sonra sahip olduğum her şey gözümde iyice küçüldü.*'¹⁰⁶ diyerek Endülü's'e olan hayranlığını ifade etmiştir.

Diğer yandan Murabıtların Endülü's'e davet edilmelerinden itibaren Yusuf'un bu ülkeye tamamen hâkim olmaya çalışacağına dair tereddütler hep olmuştur. Özellikle Yusuf'un Endülü's'e ikinci geçişi esnasında ve sonrasında buradaki bazı liderler belki de bu kaygılarından dolayı Yusuf'tan uzak durmaya ve ona destek vermekten kaçınmaya başlamışlardır. Hatta Mu'temid'in oğlunun babasına uyarıda bulunarak Yusuf'a destek olmanın Endülü's'teki devletlerini kaybetmelerine mal olacağını söylediği rivayet edilir. Mu'temid ise oğluna, "*Çocuklarımıza hükmedenlerin domuz çobanı Hristiyanlar olmasından, deve çobanı olan Murabıtlar olması daha iyidir*" demiştir.¹⁰⁷ Aslında bu ifadelerden Endülüslülerin Hristiyanları ve Murabıtları kendilerinden daha aşağı bir konumda gördükleri anlaşılmaktadır. Kendileri askerî olarak zayıf olsalar da bilim, medeniyet ve yaşam seviyesi açısından iki güçten de daha ileri bir durumdaydılar. Onların Hristiyanlara ya da Murabıtlara boyun eğmeleri medeniyet bakımından kendilerinden daha düşük seviyede gördükleri güçlere boyun eğmek anlamına geliyordu. Ancak askerî güçlerinin bu güçlere karşı koyacak durumda olmaması onları çaresiz bırakmıştı.

Yusuf, Endülü's'e ikinci gelişinde burada kaldığı dört aylık dönemde ülke-deki dağınıklığı, emirler arasındaki rekabeti, âlimlerin onlardan ve kendisinden beklentilerini daha yakından müşahade etme fırsatı bulmuştur.¹⁰⁸ Bu dönem aynı zamanda onun Endülü's'ü Murâbıtlara bağlanmaya karar verdiği dönem

¹⁰³ Abdullah b. Bulukkîn, *Müzekkirâtu'l-emîr Abdullah*, s. 110-113; *Hulelu'l-mevşîyye*, 69, 70; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 199-201.

¹⁰⁴ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 191.

¹⁰⁵ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 196, 200, 226.

¹⁰⁶ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 199.

¹⁰⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 113, 114; *Hulelu'l-mevşîyye*, 44, 45; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 34, 35; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 53.

¹⁰⁸ Abdullah, s. 112, 113; Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 195, 196; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153; Zekkar, 201; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

olmuştur. Buradaki emirlerin birbirini çekememe, birbirine karşı ihanet, aralarındaki bölünmüşlük, düşmanca rekabet ve Hristiyanlarla her türlü işbirliği yapmalarından¹⁰⁹ rahatsız olan Yusuf, Taife emirlerini ortadan kaldırıp bölgeyi tamamen Murâbitlara bağlamaya karar vermiştir. Ancak bu işe girişmeden önce bu konuda âlimlerden fetva alma yoluna gitmiştir. O, bu anlamda hem kendi bölgesindeki âlimlerden ve hem de Bağdat'a bir heyet göndererek hilafet merkezinden fetva almıştır. Bağdat'a gönderdiği heyetle muhataplarına Endülüs'teki durumu ve burayı Murâbitlara bağlamak istediğini anlatmış ve kendisine bu konuda karşı çıkan tâife emirleriyle savaşmak konusunda fetva istemiştir. Dönemin önemli âlimlerinden içinde Gazzalî ve Turtûşî'nin de bulunduğu bir grup âlim bu konuda olumlu fetva vermişler, bu bağlamda Endülüs'teki çok başlılığa son vermenin Yusuf için bir vazife olduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁰

Yusuf, fetvaları alıp tüm hazırlıklarını yaptıktan sonra 1090'da üçüncü kez Endülüs'e geçmiştir. Burada ilk önce Hristiyanlar tarafından alınan önemli şehirlerden Tuleytula'yı bir müddet kuşatma altına almıştır. Bu kuşatmaya Endülüs'ü emirlerden hiçbiri destek vermemiştir. O Tuleytula'yı bir müddet kuşatma altında tutup, çevresinde tahribatlar yapmış, esirler almış ve daha sonra kuşatmayı kaldırmıştır. Sonra Alfonso VI ile anlaşma yaparak ona haraç vermeye başlayan Emir Abdullah b. Bulukkîn'in merkezi olan Gırnata'ya yönelmiştir.¹¹¹ Bu aşamadan sonra Gırnata ve Mâleka'dan başlayarak Endülüs şehirlerini ele geçirmeye girişmiştir. Yusuf b. Taşfin aynı zamanda, Endülüs'teki Mülûku't-Tavâif'e mektuplar göndererek kendisine tabi olmalarını istemiştir. O, çağrısına uymayanlarla savaşmaya başlamış ve ele geçirdiği emirleri de Mağrib'e sürgün etmiştir.¹¹² Bu liderlerden Gırnata'ya hükmeden Abdullah b. Bulukkîn b. Badis ve kardeşi Mâleka emiri Temim b. Bulukkîn (483/1090), İşbiliye ve Kurtuba'da hâkim olan Mu'temid ve Doğu Endülüs'te (Meriyye ve çevresinde) hâkim olan Benî Sumâdih (484/1091), Ağmat Verîka'ya yerleştirilmiştir.¹¹³ Yusuf'un Gırnata ve Mâleka'yı ele geçirmesinden itibaren diğer emirler açıktan Hristiyanlarla işbirliği yaparak kendilerini kurtarmaya çalışmışlardır. Yusuf, yerine amcasının oğlu Sîr b. Ebû Bekir'i vekil bırakarak ordusunu daha da güçlendirmek ve yeni bir planlama ile Endülüs'ü almak için Mağrib'e dönmüş, (Ramazan 483/Ekim, 1090) ve başkent Merrakeş'e geçmiştir.¹¹⁴

Sîr b. Ebû Bekir, Endülüs'te tam yetkili olarak mücadeleye devam etmiş ve tâife emirlerinin elindeki şehirleri almak için savaşmıştır. O, Ceyyan, Beyyâse, Ubede, Karmûne gibi şehirlerle birçok kaleyi ele geçirmiştir. Bu arada Yusuf b.

¹⁰⁹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 196, 197; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153.

¹¹⁰ Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, s. 193, 194; İnan, I, 530-533; Carım, *Yusuf b. Taşfin*, s. 57; Zekkâr, *Târihu'l-Endelus*, s. 201-206; Şeyban, *Reconquista*, s. 155. Bu konuda Gazzalî'ye atfedilen mektubun metni için bkz. İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 530-533; Şeyban, *Reconquista*, s. 155.

¹¹¹ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹² İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 154, 155; İbn İzârî, IV, 120, 121; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 448; *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147, 148; İbn Haldun, *Tarih*, IV, 205, 206, 208, 209; Şeyban, 156.

¹¹³ İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, VIII, 448; İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 153, 154; *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147, 148; İbn Haldun, IV, 205, 206, 208, 209; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹⁴ İbn Ebî Zer', *Enisü'l-mutrib*, s. 154.

Taşfîn de Mağrib'te büyük bir hazırlık yaparak ordusunu Endülüs'e sevk etmiş ve dört koldan hızla bölgenin alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu arada kendisi de Sebte'de bekleyerek Endülüs'ten gelen haberleri çok yakından takip etmiştir.¹¹⁵ Murabıt orduları, Endülüs'e geçerek aynı anda, farklı noktalar üzerine harekete geçmişlerdir. Murabıtlar burada hem emirlikler hem de onlara destek veren Hristiyanlarla savaşmışlar, aynı anda farklı cephelerden harekete geçerek düşmanlarının birleşmesine fırsat vermemişlerdir. Bu anlamda dört farklı ordu İsbiliyye, Kurtuba, Meriyye ve Runde gibi önemli şehirleri ele geçirmeye çalışmıştır.¹¹⁶ Daha sonraki yıllarda tâife emirlerinin hükmettiği Endülüs şehir ve kaleleri bir biri ardına Murabıtların eline geçmiş, sadece kuzeydoğu Endülüs'teki Sarakusta (Saragosa) ve çevresinde hüküm süren Benî Hüd'a dokunulmamıştır. Yusuf onunla anlaşarak yerinde kalmasını kabul etmiştir.¹¹⁷ Bu dönemde genel anlamda, Tuñla (Tudela), Kal'atu Eyyûb (Calatayud), Derûka(Daroca), Veşka (Huesca), Berbeşter (Barbastra), Lâride (Lerida), Efrâga (Fraguas), Medînetu Sâlim (Medine Celi), Vâdi'l-Hicâre (Guadalajara) ve bu bölgelerdeki onlarca irili ufaklı kale ve diğer yerleşim yerleri tamamen Murabıtların eline geçmiştir. Bu savaşlarda Yusuf'un Endülüs'te vekil olarak bıraktığı Sîr b. Ebû Bekir'le birlikte Davud b. Âişe, Ebû Abdullah b. el-Hâc, Ebû Zekeriyâ b. Vâsînû ve Ce'ze el-Haşemî gibi komutanlar da yer almışlardır.¹¹⁸

Yusuf ve komutanları Endülüs'te 1090'dan itibaren yaklaşık on beş yıl boyunca Endülüs'te hakim olan emirlikleri ele geçirmek için mücadele etmişlerdir. Bu dönemde genel anlamda en batıdaki Uşbûne'den (Lizbon) Akdeniz sahillerine kadar, Tuleytula'nın güneyindeki her yer Murabıtların eline geçmiştir.

Yusuf b. Taşfîn, 496/1103'te, yüz yaşına yaklaştığında dördüncü ve son kez Endülüs'e geçmiştir. Endülüs'e bu son geçişinde oğulları Ebû Tâhir Temîm ve küçük oğlu Ebu'l-Hasan Ali'yi de yanına almıştır. Burada genel anlamda ülkede düzen ve istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Diğer yandan Hristiyanlara karşı askerî harekâta da girişmiş, Kastilya kralı Alfonso VI'nin ordusuyla karşı karşıya gelmiş ve onu bir kez daha hezimetle uğratmıştır. Bu savaş sonrasında daha önce işgal edilmiş olan Belensiye yeniden Müslümanların eline geçmiştir. Sonuçta uzun bir sürede de olsa Endülüs İbn Hüd'un hâkimiyetindeki Sarakusta dışında¹¹⁹ Murabıtların eline geçmiştir.¹²⁰

Bu arada Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'e son seferi esnasında oğlu Ali'yi Kurtuba'da veliaht ilan etmiş, onun için önce Endülüs'te, akabinde de Mağrib'te biat almıştır. Ölmeden önce oğlu ve veliahd olan Ali'ye, "*Dern bölgesi insanına, Mesmûde kabilesi mensuplarına ve ehl-i kibleye yumuşak davranmasını, Endü-*

¹¹⁵ Hulelu'l-mevşîyye, 73.

¹¹⁶ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 153-156; Hulelu'l-mevşîyye, 72-77; Nuveyrî *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 147-149; Carim, 659-61; Şeyban, *Reconquista*, s. 156.

¹¹⁷ Hulelu'l-mevşîyye, 73-75, 83.

¹¹⁸ İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 154-156; Hulelu'l-mevşîyye, 72-74; Carim, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 59.

¹¹⁹ Mülûkû't-Tavâif, Murabıtlar ve Endülüs ilişkileri hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-mutrib*, s. 143-156; Hulelu'l-mevşîyye, s. 34-81; Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, s. 167-211; İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 86-148.

¹²⁰ Hulelu'l-mevşîyye, 73, 77, 78; Şeyban, *Reconquista*, s. 160.

lûs'te Mulûku't-Tâife'den kalan son devlet olan Benî Hûd'a dokunmamasını, onların Müslümanlarla Hristiyanlar arasında tampon olarak kalmaya devam etmesini ve son olarak da Kurtubalılara karşı iyi-bağışlayıcı olmasını" istemiştir. Endülüs'ten dönüşünden kısa zaman sonra hastalanarak 1 Muharrem 500/2 Eylül 1106'da yaklaşık yüz yaşında Merrakeş'te vefat etmiştir.¹²¹

4. Yusuf b. Taşfîn'in Kimliği

Yusuf b. Taşfîn, büyük Sanhâce kabilesinin Sahrâ'daki Lemtûne kolundadır. Onun hakkında Himyer'e kadar uzanan bir soy kütüğü rivayet edilmiştir. Annesi, babasının amcasının kızı Fatıma'dır. Annesi de babası Taşfîn gibi Lemtûne kabilesindendir. O, Sahrâ bölgesinde yaşayan bir ailenin çocuğu olarak 400/1009'da doğmuştur.¹²²

Yusuf'un ailesi Sanhâce kabileleri içinde liderlik makamında olan ailelerdendi. Murabıtlar hareketi siyasi ve idarî olarak güçlenmeye başlayınca da geleneksel olarak siyasi tecrübesi olan Lemtûne kabilesi liderleri askerî birliklere komutanlık yapmış ve bu işi başarıyla yürütmüşlerdir. Bu başarıları, onları zamanla hükümdarlık seviyesine çıkarmıştır. Yusuf b. Taşfîn de özellikle Murabıtların Mağrib bölgesine yaptıkları hareketlerde baştan beri öne çıkan komutanlardan biri olmuştur. Yusuf b. Taşfîn, başkomutan durumundaki Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya hareketi esnasında da bölgede askerî ve siyasi anlamda liderliği yürütecek, bölgedeki yönetimi Murabıtlar adına sürdürecektir kişi olarak seçilmiştir.

Yusuf, orta boylu, esmer ve parlak tenli, yakışıklı, zayıf, ince ve yumuşak sesli, seyrek sakallı, çatık kaşlı ve kıvrık saçlı bir kişiydi. Yine o kaynaklarda yiğit, cesaretli, kararlı, cömert, dâhi, dindar, ibadetlere düşkün, adaletli, hayâsi ve takvasıyla tanınan güzel ahlaklı, tevazu sahibi biri olarak tanıtılmıştır. Onun yün elbise giydiği, deve eti ve sütüyle beslendiği, arpa ekmeği yediği rivayet edilmiştir. Onun fakihleri ve âlimleri seven, onlara destek olan ve danışarak hareket eden, affedici bir hükümdar olduğu ifade edilmiştir.¹²³

Yusuf, birden fazla evlilik yapmış ve bu evliliklerinden Ali (kendisinden sonraki devlet başkanı), Temîm (Zellâka Savaşı'nda ölmüştür), Ebû Bekir, Muaz, İbrahim ve Muhammed adlarını taşıyan oğullarıyla Kûne ve Rukiye adlı kızları olmuştur.¹²⁴

Yusuf'un ilk yetişme çağıının geçtiği dönemde Sahrâ'da eğitim imkânları çok kısıtlı olduğundan onun eğitimi vaaz ve nasihatlerden elde ettikleriyle sınırlı kalmıştır. O, Arapça konuşamamakla birlikte, konuşulanı belli ölçüde anlayabilmekteydi. , Yaşadığı bölgedeki yerel dili konuşuyordu ve Arapça konuşmaları

¹²¹İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 123; İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, IX, 99; *Hulelu'l-mevşiyye*, 82, 83; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 137, 156, 157; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; İnan, *Asru'l-Murâbitîn*, I, 54, 57; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 65; Şeyban, *Reconquista*, s. 163.

¹²²İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 137.

¹²³İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 124; *Hulelu'l-mevşiyye*, 82; İbnu'l-Esîr, VIII, 330 - IX, 99; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VI, 112, IX, 99; İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 46; İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s.87, 136, 137; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 150; Nâsîrî, *İstiksâ*, II, 52, 53; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 66.

¹²⁴İbn Ebî Zer', *Enîsü'l-mutrib*, s. 38; Nasrullah, *Devletü'l-Murabîtin*, s. 37, 38.

tam olarak anlayabilmek için yanında hem bu dili hem de yerel olanı iyi bilen bir katip bulundurmaktaydı.¹²⁵

Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'e gelinceye kadar sade bir hayat yaşamaktaydı. Ancak o, Endülüs'te İsbiliyye'de bir müddet Mu'temid'in misafiri olarak ağır-
lanmış, burada içinde gemilerin yüzdüğü ırmak akan, çarşı, sokak ve evleriyle
hayran olduğu bir şehir görmüştür. Yine burada kendisine sunulan yiyecekler,
tabaklar ve yemek yedikleri mekân ona alışık olmadığı bir yaşam tarzı ve dün-
yayı göstermiş ve şaşırtmıştır. O böyle bir yaşam tarzını gereğinden fazla lüks
olarak kabul etmiştir.¹²⁶

Yusuf b. Taşfîn, Endülüs'te Zellâka Savaşı'nda elde ettiği başarıdan dolayı
kendisine halifelik unvanı ve 'emirülmü'münin' lakabını layık gören kişilere kar-
şı, halifelik ve dolayısıyla 'emirülmü'münin' unvanının Mekke ve Medine'ye
hükmeden Abbasilere layık olduğunu söylemiş, kendisi için 'emirülmüslimin'
denilmesini daha uygun görmüştür.¹²⁷ O, sembolik de olsa Abbasilere bağlılığını
bildirmiş, onlara biat etmiştir. Abbasî halifesi de kendisinin biatını kabul etmiş,
ona hilat ve menşur göndererek "Emirülmüslimîn Nâsiruddîn unvanını vermiş-
tir.¹²⁸ Ondan sonra oğlu Ali ve diğer hükümdarlar da emirülmüslimîn lakabını
kullanmışlar ve Abbasilere bağlılıklarını devam ettirmişleridir. Merrakuşî, Mağ-
rib ve Endülüs'te Abbasiler adına ilk defa Yusuf b. Taşfîn döneminde hutbe
okunmaya başlandığını rivayet etmiştir.¹²⁹ Bu rivayet 11. yüzyıl sonlarına kadar
bölgede Abbasiler adına hutbe okunmadığını ifade etmektedir. Ancak Emevîle-
rin 750'de yıkılması sonrasında kısa bir süreliğine de olsa bu bölgenin Ab-
basîler bağlı olduğu bilinmektedir. Merrakuşî'nin ifadesi Abbasîlerin buradaki
hâkimiyetinin çok kısa sürmesi ve daha yarın asır bile geçmeden Endülüs
Emevî Devleti (756-1031), Rüstemiler (777-909) ve İdrisiler (789-985) başta
olmak üzere Abbasîleri tanımayan, onlar adına hutbe de okumayan yeni devlet-
lerin kurulduğu gerçeğini vurgulamaktadır. Ancak Murabıtlarla birlikte yeniden
Abbasîler adına hutbe okunmaya başlanmıştır.

Yusuf b. Taşfîn bu özellikleriyle büyük bir şöhet kazanmıştır. Onun şöhetini
Mağrib sınırlarını aşarak bütün İslam dünyasında yankılanmıştır. Bir rivayete
göre şöhetini duyanlardan biri olan Ebû Hamid Gazzâlî, onunla tanışmak ve
görüşmek amacıyla Mağrib'e gitmeye karar vererek yola çıkmış, ancak İsken-
deriye'ye vardığında Yusuf'un öldüğünü haber alarak geri dönmüştür.¹³⁰

SONUÇ

Mağrib'te Emevilerin zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu dönemden itibaren

¹²⁵ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 113; İbn Hallikan, *Vefeyât*, VI, 112, 113; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 33.

¹²⁶ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 119, 120; Nuveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XXIV, 148.

¹²⁷ İbn İzârî, *Beynu'l-muğrib*, IV, 27, 28; İbn Ebî Zer, *Enîsü'l-Mutrib*, s. 137; İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 39, Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, TDV Yay. Ankara, 2013, s. 121, 122.

¹²⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII, 448; İbn İzârî, *Beynu'l-Muğrib*, IV, 28; *Hulelu'l-mevşiyye*, s. 29; Nâsirî, *İstiksâ*, II, 45; İnan, *Asru'l-Murabitîn*, I, 39, 40.

¹²⁹ Merrakuşî, *Mu'cib*, s. 147.

¹³⁰ Nâsirî, *İstiksâ*, II, 45; Carım, *Yusuf b. Taşfîn*, s. 67.

çeşitli dinî-siyasi hareketler ortaya çıkmıştır. Abbasîlerin iş başına gelmelerinden hemen sonra da bölgede çok sayıda devlet kurulmuştur. Ancak burada Murabıtlardan önce kurulan devletlerden Rüstemîler, İdrisîler, Fatımîler ve diğer benzer devletlerin kurucu liderleri Mağrib dışından bölgeye gelmişlerdir. Dışardan gelen liderler Haricî ve Şîî dâilerin çabalarıyla bölgedeki Berberî kabileler yeni dinî siyasi hareketlere destek olmuşlardır. Ancak Murabıtlar, liderleriyle ve destekçileriyle tamamen yerli halkın kurduğu dinî ve siyasi hareket olmuştur.

Murâbitlar Hareketi ve kurulan Murâbitlar Devleti, Mağrib ve Endülüs'te Müslümanların öncelikle siyasi ve askerî anlamda yeniden toparlanmasını sağlamıştır. Müslümanların en zayıf olduğu, en ücra köşede yaşayan insanların fakih Abdullah b. Yasin'in verdiği eğitimle birlik beraberlik içinde ve sabırla cihadıyla önce kendi bölgeleri Sahrâ'da, ardından da Mağrib ve Endülüs'te önemli, güçlü ve tarihin akışını değiştiren bir yapı oluşturmuştur. Murâbitların çabalarıyla bölgedeki Müslümanlar siyasi anlamda çok geniş bir alanda tek bir devlet çatısı altında birleşmişlerdir. Bu siyasi güç aynı zamanda bölgedeki, ekonomik, sosyal ve askerî gücün de yönlendirmesini sağlamıştır.

Murâbitlar Devleti'nin kurucu lideri Abdullah b. Yasin'den sonra Yusuf b. Taşfîn, iyi bir komutan ve yönetici olarak kendini göstermiştir. O, Murâbitların Mağrib'e geçmesinden itibaren (1055-1057) önce komutan olarak başarılarıyla ön plana çıkmıştır. Kısa süre içinde de başkan ve başkomutan Ebû Bekir b. Ömer'in Sahrâ'ya dönmesiyle (1061) Mağrib'in emiri/başkomutanı olmuştur. O, emirliği esnasındaki başarısıyla bölgenin tartışmasız ve kalıcı lideri haline gelmiş, 1106'daki ölümüne kadar yaklaşık yarım asır Murabıtların liderliğini yürütmüştür. Bu dönemde Mağrib ve Endülüs'ü Murâbitlar Devleti hâkimiyeti altına almış, Endülüs'e yeni bir soluk kazandırmış, Hristiyan yayılcılığının önüne önemli ölçüde set çekmiştir. Doğu'da Haçlıların Kudüs'ü alarak (1099) siyasi ve dinî anlamda başarılarının zirvesine çıktıkları böyle bir dönemde, Yusuf komutanlığındaki Murabıtlar ordusu, Endülüs'te Haçlılara adeta kök söktürmüştür. Hristiyan dünyasının Endülüs'ü işgal hayallerini yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Yusuf'un çabalarıyla Endülüs, Murâbitlar İmparatorluğunun bir parçası haline gelmiş, Emevilerden sonra ilk defa Mağrib ve Endülüs siyasi olarak tek çatı altında toplanmıştır. Endülüs Müslümanları da Murabıtlar sayesinde, Hristiyanların kolayca haraca bağladığı, istediği gibi saldırdığı bir toplum olmaktan kurtulmuştur. Murabıtlarla birlikte artık düşmanlarına karşı eşit şartlarda, hatta daha güçlü şekilde karşı koyan bir Müslüman güç ortaya çıkmıştır. Endülüs'te Müslümanların Hristiyanlara boyun eğme ve haraç verme devri kapanmıştır.

Sonuçta Yusuf b. Taşfîn'in faaliyetleriyle;

1. Mağrib'te onlarca emir tarafından yönetilen ve birbiriyle mücadele halindeki dağınık emirler iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bölge Murâbitlar Devleti çatısı altında siyasi birliğe kavuşmuştur.
2. Bölgedeki, Hâricî ve Şîî akımlar, onların oluşturduğu siyasi yapılar ortadan kaldırılmış, bölgede Malikîlik yerleşmiş, dinî anlayış birliği sağlanmaya çalışılmıştır.

3. Endülüs'teki Müslümanların dağınıklığının bir sonucu olan Mulûku't-Tavâif ortadan kaldırılmıştır. Buradaki Müslümanlar hem bölge içindeki diğer dindaşlarıyla ve hem de Mağrib'le birleşmişlerdir.
4. Yusuf liderliğindeki Murabitların çabalarıyla Endülüs Müslümanlarının Hristiyan haçlı saldırılarına karşı güçlü bir şekilde durmaları sağlanmıştır. Murabitlarla birlikte Hristiyanlara haraç verme dönemi kapatılmış, birebir mücadele dönemi başlamıştır.
5. Bütün bunların oluşumunda en büyük rol Yusuf b. Taşfîn'e aittir. O, tevazu, cesareti, sadeliği, sabrı ve dinî hassasiyetiyle başarılı olmuş ve diğer yandan da başarılı olmanın yolunu göstermiştir.
6. Endülüs ve Mağrib'in birleşmesiyle ortak medeniyet unsurlarından olan, kültür ve ilim karşılıklı olarak çok kolay bir şekilde etkileşime girmiştir. Endülüs'ün medeniyet birikimi, üstün kimlik ve karakteri, ilim ve kültürü Mağrib'le paylaşılmaya başlanmıştır.

Murabitlar Devleti gibi onların yerine geçen Muvahhidler de çok uzun soluklu olmasalar da aynı birliği bir süre daha devam ettirmişlerdir. Bu iki devletin çabalarıyla Endülüs'te 1200'lü yılların başlarına kadar Müslüman-Hristiyan askerî-siyasi dengesi korunmuştur.

Kaynaklar

- » Adnan Adigüzel, "Bergavâta: Mağrib'te Heterodoks Bir Berberî Fırkası", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt, XII, Sayı,1, Diyarbakır 2010, s. 1-21.
- » _____, "Abdullah b. Yasin ve Murabitlar Hareketi", *İslami İlimler Dergisi*, Cilt, 7, Sayı, 13, Bahar 2012, s. 49-67.
- » Abdullah b. Bulukkîn b. Bâdis b. Habûs b. Zîrî, *Müzekkirâtü'l-Emîr Abdullah âhiru mulûki benî zirî b. Gîrnata (469-483/1076-1090), Kitâbu't-Tibyân*, Yayınlayan: L. Provençal, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1955.
- » Altundağ, Şinasi "Murabitlar", İA, MEB Yayınları, İstanbul, 1954, VIII, 580-586.
- » Bekrî, Ebû Ubeyd el-Endelûsî, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, haz. A. P. Van Leeuwen ve A. Ferre, Tunus, 1992.
- » Bel, Alfred, *Firâku'l-İslamiyye fî Şimâli'l-İfrîkî mine'l-fethi'l-Arabî hatta'l-yevm*, çev. Abdurrahman Bedevî, Dâru'l-'Arbi'l-İslamî, Beyrut, 1981.
- » Carım, Fuad, *Yusuf Taşfîn, Yer Yüzünün En Büyük Devletlerinden Birini Kuran Berber İmparatoru*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1966.
- » İkinci, Müşerref, *Yusuf bin Taşfîn Döneminde Murabitlar Devleti*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mehmet Özdemir, Ankara Ün., SBE., 1997.
- » De Cenival, Pierre, "Merrakeş", İA, MEB Yayınları, İstanbul, 1957, VII, ss. 738-751.
- » Dendeş, İsmet, "Murabitlar Döneminde Kadınların Siyasi Rollerini" çev. Mustafa Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, C. XLI, ss. 473-484.
- » Dozy, R. "Spanish İslam", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi V. Cilt* içinde, çev. Adil Bebek vd. Çağ Yayınları, İstanbul, 1988.
- » Hasan, Ali Hasan, *Hadâratu'l-İslamiyye fî'l-Mağrib ve'l-Endelûs, asru'l-Murabitîn ve'l-Muvahhidîn*, Mısır: Mektebetu'l-Hancî, 1980.
- » Hüseyin, Hamdi Abdülmünim, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-hadârîli'l-mağrib ve'l-endelûs fî asrî'l-Murâbitîn*, Dâru'l-Ma'rîfeti'l-Câmiyye, İskenderiyye, 1997.
- » İbn Ebî Zer Fâsî, *Enisü'l-mutrib bî ravdi'l-kırtas fî ahhâri mulûkü'l-Mağrib târihu medinetü Fâs*, Mektebetu'l-Mansur, Rabat 1972.
- » İbnu'l-Esir, Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed Abdülkerim b. Abdülvahid eş-Şeybânî, *el-el-Kâmil fî't-tarih*, haz. Muhammed Yusuf ed-Dukâk, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- » İbn Haldun, Abdurrahman, *Tarihu İbn Haldun*, haz. H. Şahade, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2000.
- » İbnu'l-Hatîb, Lisanu'd-Dîn, *Şerhu rakamu'l-hulel*, Tunus, 1316

- » _____, *Kitabu A'mâlu'l-A'lâm fî men bûyia kable'l-ihtilâm min mulûki'l-İslâm*, haz. L. Prevençal, Paris, 2006.
- » İbn Hallikan, Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu eb-nâi'z-zemân*, haz. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Mektebetu'n-Nahdat'l-Mısıryye, Kahire, 1948.
- » İbn İzârî Merrakuşî, *Beynu'l-Muğrib fî ahbârî'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, haz. İhsan Abbas, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1983.
- » Kâdi İyâz b. Musa b. İyâz es-Sebtî, *Tertibu'l-medarik ve takribu'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, Yayınlayan, S. A. E'râb, Rabat, 1983.
- » Kazvîni, Zekeriyâ b. Muhammed b. Mahmut (ö. 682/1283), *Âsâru'l-bilâd ve ahbâru'l-ebâd*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1960.
- » *Kitabu'l-hulelu'l-meşîyye*, müellifi meçhul (ö.783/1382 sonrası), haz. S. Zekkar, A. Zema-me, Dâru'r-Reşâdi'l-Hadîse, Dârulbeydâ, 1979.
- » Makkarî et-Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed (ö.1632), *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelüsi'r-ratîb*, yay. İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut, 1968.
- » Merrakûşî, Abdolvahid, (ö. 621/1224), *Mu'cib fî telhîsi ahbarî'l-Mağrib*, Yay. M. S. el-Aryan, M.A. el-Alemî, Kahire, 1949.
- » Nâsirî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Halid, *Kitabu istiksâ li-ahbârî'l-Mağribi'l-Aksâ*, haz. C. Nâsirî, M. Nâsirî, Daru'l-Kitab, Darulbeydâ, 1954.
- » Nasrullah, Sadun Abbas, *Devletü'l-Murabitîn fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs ahdu Yusuf b. Taşfîn emiru'l-murabitîn*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1985.
- » Nuveyrî, Şehâbeddin Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihayetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*, haz. Abdulmecid Turhîni, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- » Özdemir, Mehmet "Tuleytula", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2012, C. XLI, ss. 363-368.
- » _____, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013.
- » _____, *Endülüs Müslümanları Kültür ve Medeniyet*, Diyanet Vakfı Yayınları Ankara, 2013.
- » _____, "Zellâka Savaşı", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2013, C. XLIV, ss. 222, 223.
- » Sâlim, Abdulaziz, *el-Mağribu'l-kebîr el-asru'l-İslâmî*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1981.
- » Şeyban, Lutfi, *Endülüs'te Müslüman Hıristiyan İlişkileri Reconquista*, İz Yay. 2003, İstanbul.
- » Ticânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ahmed, *Rihletu't-Ticânî*, yay. Hasan Hasenî Abdulvehhâb, Matbaatu'r-Rustemiyye, Tunus 1985.
- » Toureau, Roger "Afrika ve Batı İslâmı", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti* içinde, P. M. Holy, A. K. S. Lambton, B. Lewis, çev. Hürrem Yılmaz, İstanbul, 1977.
- » Zekkâr, Süheyl, el-Kilas, Fâyize Muhammed el-Kilâs, *Târihu'l-Endelus*, Câmiatu Dimeşk, Dimeşk, 2012.
- » Zerkeşî, Ebu Abdullah Muhammed b. İbrahim (ö. XVI. yy. başları), *Tarihu'd-devleteyn el-Muvahhidîyye ve'l-Hafsiyye*, Yayınlayan, Muhammed Mâdûr, el-Mektebetu'l-Atîka, Tunus 1966..